

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 2, 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Науковий журнал «Acta Securitatae Volynienses» засновано в 2023 році
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1834 від 21.12.2023 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Ярош Я. Б. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко І. В. – доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Благодарний А. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін, Національна академія Служби безпеки України

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бортнікова А. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Забожчук О. В. – доктор філософії (081 Право), завідувач сектору правового забезпечення, Головне управління Національної поліції у Волинській області

Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри державної безпеки, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Корнієнко М. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор університету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Коцан Р. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мартинюк В. П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка»

Маршалек-Кава Дж. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної системи Польщі, Університет Миколая Коперника в Торуні

Павлютін Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративної діяльності поліції, Одеський державний університет внутрішніх справ

Попович В. В. – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Примуш М. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Пядишев В. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення, Одеський державний університет внутрішніх справ

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
від 25 січня 2024 року, протокол № 1

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Байрак Сергій Олександрович МЕХАНІЗМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ.....	5
Кулик Сергій Михайлович ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРАТАК НА ФУТБОЛЬНІ КЛУБИ КРАЇН СВІТУ.....	14
Моторін Роман Юрійович ЗАХОПЛЕННЯ КАПІТОЛІЮ ЯК ПРОЯВ ВНУТРІШНЬОГО ТЕРОРИЗМУ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ.....	23
Панишко Галина Тарасівна НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ ЯК НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	29
Парамонов Денис Юсупович ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС ЄГИПТУ НА ПОЧАТКУ 50-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ.....	36
Примуш Микола Васильович, Ярош Ярослав Богданович, Дубель Михайло Володимирович ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ.....	43
Шваб Мар'яна Анатоліївна ЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	51

CONTENTS

Bairak Serhii UNITED NATIONS MECHANISMS FOR THE SETTLEMENT OF INTERSTATE CONFLICTS.....	5
Kulyk Serhii FEATURES OF CYBER ATTACKS ON FOOTBALL CLUBS OF THE COUNTRIES OF THE WORLD.....	14
Motorin Roman CAPTURE OF THE CAPITOL AS AN ACT OF DOMESTIC TERRORISM IN THE UNITED STATES OF AMERICA.....	23
Panyshko Halyna LEGAL REGULATION OF CHARITABLE FOUNDATIONS AS NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN UKRAINE.....	29
Paramonov Denys EGYPT'S FOREIGN POLICY COURSE IN THE EARLY 50S OF THE 20TH CENTURY.....	36
Prymush Mykola, Yarosh Yaroslav, Dubel Mykhailo TENDENCIES OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL POLITICAL CONFLICTS.....	43
Shvab Mariana VALUES OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....	51

УДК 327.7:061.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-1>

МЕХАНІЗМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ

Байрак Сергій Олександрович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-6290-7634

В умовах сучасного багатопольярного світу тема підтримання миру та безпеки набуває надважливого значення. Основна роль у врегулюванні міжнародних конфліктів належить Організації Об'єднаних Націй (ООН). Встановлено, що основними механізмами ООН у врегулюванні міждержавних конфліктів є: превентивна дипломатія, установлення миру/миротворчість, примус до, підтримання миру, миробудівництво в постконфронтаційний період.

На початковій фазі конфлікту «стабільного миру», ефективною є «звичайна дипломатія» без міжнародного втручання. В умовах «нестабільного миру» залучається механізм «превентивної дипломатії». У випадку подальшого розгортання конфлікту та настання фази «кризи», відбувається залучення «кризової дипломатії». У випадках переходу конфлікту у відкриту форму збройного протистояння свою діяльність розпочинають міжнародні організації чи інші посередники з метою його зупинення та досягнення мирних домовленостей між ворогуючими сторонами. Коли конфліктуючі сторони відмовляються припинити збройне протистояння, міжнародна спільнота може застосувати механізм «примус до миру». Після цього гаряча фаза конфлікту зазвичай переходить у фазу «пошук шляхів виходу із кризи» та досягнення мирних домовленостей. На цьому етапі ООН чи інша міжнародна організація може ввести сили для «підтримки миру», розведення ворогуючих сторін. Після цього (або і одночасно) розпочинається «постконфліктне миробудівництво» – діяльність на різних рівнях залучених до конфлікту спільнот з метою врегулювання глибинних причин конфлікту та недопущення його повторення. Успішна реалізація цих компонентів призводить до «сталого миру», тобто досягнення системного балансу інтересів, за яких відновлення конфлікту було б немислиме і не вигідне. Визначено ефективність механізмів ООН в умовах війни російської держави проти України.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, механізми врегулювання міждержавних конфліктів, Україна, превентивна дипломатія, миротворчість, примус до миру, підтримання миру, миробудівництво.

Bairak Serhii. United Nations mechanisms for the settlement of interstate conflicts

In today's multipolar world, the topic of maintaining peace and security is of utmost importance. The United Nations (UN) plays a key role in resolving international conflicts. It has been established that the main mechanisms of the United Nations in the settlement of interstate conflicts are: preventive diplomacy, peacemaking/peacekeeping, coercion, peacekeeping, and peace building in the post-conflict period. In the initial phase of a "stable peace" conflict, "conventional diplomacy" without international intervention is effective. In conditions of "unstable peace", the mechanism of "preventive diplomacy" is involved. If the conflict turns into an open form of armed confrontation, international organizations or other mediators begin their activities to stop it and reach peace agreements between the warring parties. When the conflicting parties refuse to stop the armed confrontation, the international community can use the mechanism of "compulsion to peace". After that, the hot phase of the conflict usually turns into a phase of "finding ways out of the crisis" and reaching peace agreements. At this stage, the UN or another international organization can send in forces to "keep the peace" and separate the warring parties. After this (or simultaneously), "post-conflict peace building" begins – activities at different levels of the communities involved in the conflict to address the root causes of the conflict and prevent its recurrence. The successful implementation of these components leads to "sustainable peace", i.e., the achievement of a systemic balance of interests in which the resumption of conflict would be unthinkable and unprofitable. The effectiveness of the UN mechanisms in the context of the Russian state's war against Ukraine has been determined.

Key words: United Nations, mechanisms for resolving interstate conflicts, Ukraine, preventive diplomacy, peacemaking, peace enforcement, peacekeeping, peace building.

Актуальність дослідження. В умовах сучасного багатополярного світу, посилення інтеграційних процесів, руйнування міждержавних і міжрегіональних бар'єрів тема підтримання миру та безпеки набуває надважливого значення. Основна роль у врегулюванні міжнародних конфліктів належить Організації Об'єднаних Націй (ООН). Діяльність ООН у цьому напрямі має складну багатокомпонентну структуру й за своєю суттю використовує низку механізмів, покликаних виконувати одну з найважливіших функцій організації – збереження в світі миру.

Мета статті – визначення основних механізмів ООН у врегулюванні міждержавних конфліктів та встановлення їх ефективності в умовах війни російської держави проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми Організації Об'єднаних Націй (ООН) щодо врегулювання міждержавних конфліктів досліджує значна кількість, як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Спеціалізовано та докладно про функції та роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів йдеться у публікаціях К. Аннана, Б. Бутрос-Галі, М. Гоулдінга тощо. Дослідження питання механізмів ООН у врегулюванні міждержавних конфліктних ситуацій, аналізу шляхів їх попередження та недопущення приділена увага значної кількості західних науковців, зокрема Х. Булла, С. Венса, Дж. Гальтунга, Т. Гура, Г. Еванса, Я. Елліассона, У. Зартмана, Дж. Опійо, Р. Фельтхема та ін.

Серед вітчизняних науковців особливу увагу цій проблемі приділяють І. Блищенко, С. Бойчук, В. Бруз, О. Гогоша, М. Мацяк, В. Мицик, Л. Панченко, В. Філіпчук тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні діяльність ООН у сфері врегулювання міждержавних конфліктів визначають Статут організації та інші правові акти (близько 20). Їх виконання покладено на інституційні структури, такі як Рада Безпеки, Генеральна асамблея, Міжнародний Суд ООН та їх допоміжні органи. До останніх

відносяться Військово-штабний комітет, Комісія з миробудівництва, Комітети із санкцій, Департаменти операцій із підтримання миру, польової підтримки, політичних питань.

Міжнародну діяльність ООН щодо підтримання миру та безпеки в світі часто ототожнюють із «миротворчістю», надаючи цьому терміну різних тлумачень. Іноді її визначають як будь-яку діяльність, спрямовану на досягнення згоди між сторонами, що перебувають у конфлікті та відновлення миру. Іноді під «миротворчістю» розуміють лише розміщення військового контингенту ООН, «голубих шоломів» для розведення конфліктуючих сторін. У третьому випадку її ототожнюють із з військовими операціями з примусу до миру.

У міжнародній практиці виділяють наступні форми міжнародної «миротворчої» діяльності, які відзначив, ще в 1992 р., Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі у доповіді «Порядок денний задля миру» ("Agenda for Peace"): превентивна дипломатія (*preventive diplomacy*), установа миру/миротворчість (*peace making*), примус до миру (*peace enforcement*), підтримання миру (*peacekeeping*), миробудівництво в постконфронтаційний період (*peace building*) [1]. Хоча ці форми миротворчої діяльності застосовуються на різних фазах конфлікту, вони тісно пов'язані між собою.

На початковій фазі конфлікту «стабільного миру», ефективною є «звичайна дипломатія» без міжнародного втручання. В умовах «нестабільного миру» залучається механізм «превентивної дипломатії». У випадку подальшого розгортання конфлікту та настання фази «кризи», відбувається залучення «кризової дипломатії». У випадках переходу конфлікту у відкриту форму збройного протистояння свою діяльність розпочинають міжнародні організації чи інших посередники з метою його зупинення та досягнення мирних домовленостей між ворогуючими сторонами.

Коли конфліктуючі сторони відмовляються припинити збройне протистояння, міжнародна спільнота може застосувати

механізм «примус до миру». Після цього гаряча фаза конфлікту зазвичай переходить у фазу «пошук шляхів виходу із кризи» та досягнення мирних домовленостей. На цьому етапі ООН чи інша міжнародна організація може ввести сили для «підтримки миру», розведення ворогуючих сторін. Після цього (або і одночасно) розпочинається «постконфліктне миробудівництво» – діяльність на різних рівнях залучених до конфлікту спільнот з метою врегулювання глибинних причин конфлікту та недопущення його повторення. Успішна реалізація цих компонентів призводить до «сталого миру», тобто досягнення системного балансу інтересів, за яких відновлення конфлікту немислиме і невігідне.

У сучасному тлумаченні концепція превентивної дипломатії з'явилася та розвинулася в рамках системи Організації Об'єднаних Націй. Вперше ця ідея була представлена Генеральним секретарем ООН Даґом Гаммаршельдом під час XV сесії Генеральної асамблеї у 1960 р., коли світ перебував у період глобального протистояння двох політичних систем. На той час існувала недостатня можливість використовувати механізми колективної безпеки, закріплені в Статуті ООН, а превентивна дипломатія ще не розглядалася як повноцінний інструмент для забезпечення миру та безпеки у світі. Ця концепція представляла собою лише ідею про запобігання поширенню місцевих конфліктів та недопущення можливого втручання США та СРСР у їх перебіг. Основною метою було стримування розширення «холодної війни» і формування позитивного авторитету ООН у сфері врегулювання конфліктів [2, с. 290].

На сьогодні превентивну дипломатію трактують як консенсусне вирішення суперечок [2, с. 288], «м'яке» посередництво» [3, с. 150] чи «м'язова» дипломатію [4, с. 64].

На нашу думку, превентивна дипломатія – це дії, спрямовані на те, щоб не допустити переходу існуючих суперечок у конфлікт та обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення. Запобігання – найбільш дієвий засіб ефективного управління конфліктом.

У рамках реалізації превентивної дипломатії можуть використовуватися різноманітні дипломатичні, політичні, економічні, фінансові, правові, військові та інші інструменти для попередження переростання конфлікту в «гарячу» фазу чи для його локалізації. Такі інструменти мирного врегулювання конфліктів вказані, зокрема, у ст. 33 Статуту ООН: «Сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір» [5]. Але на практиці міжнародна превентивна дипломатія має значно ширший перелік інструментів і може бути ефективною за наявності політичної волі та належних ресурсів. Зокрема, реалізація механізму превентивної дипломатії включає: а) заходи зі зміцнення довіри (обмін військовими місіями, створення регіональних та субрегіональних центрів контролю за угодами сфери озброєння, проведення консультацій); б) виявлення фактів (збір та аналіз інформації щодо територій, конфліктогенних за своїм характером); в) раннє попередження (синтез політичних показників з інформацією системи раннього попередження екологічних та стихійних лих, загрози голоду тощо); г) превентивне розгортання (заходи з розміщення збройних контингентів під командуванням ООН в проміжок часу, що передуює початку конфлікту); д) формування демілітаризованих зон [1].

Особливістю превентивної дипломатії є те, що вона проявляється у період між дипломатією мирного часу та кризовою дипломатією – діями з врегулювання конфлікту після його переходу у «гарячу» фазу. Відтак ключова роль для успіху превентивної дипломатії відводиться чиннику часу.

Прикладом ефективності превентивної дипломатії слугує врегулювання Карибської кризи 1962 р., яка могла

призвести до надзвичайно серйозного конфлікту між Радянським Союзом і Сполученими Штатами. Після інтенсивних двотижневих переговорів вдалося вирішити цю ситуацію. Карибська криза слугує прикладом важливості міжнародних організацій, таких як ООН, у вирішенні складних геополітичних питань. Зокрема, Міжнародний комітет Червоного Хреста дав згоду на призначення нейтральних інспекторів для перевірки виконання Радянським Союзом зобов'язань про нерозміщення балістичні ракети на Кубі. Роль цієї організації в посередництві допомогла знизити напругу в критичний момент конфлікту [6, с. 135].

Знакові миротворчі операції із мандатом щодо превентивного розгортання відбулися свого часу у Центральноафриканській Республіці, Македонії, Гаїті. Їхньою істотною ознакою було те, що конфлікт розвивався без застосування насилля. Саме такий інструмент, як превентивне розгортання у відповідь на звернення однієї зі сторін конфлікту, ще до його переходу в гарячу фазу, вважається потенційно найефективнішими для уникнення повномасштабних воєн та збройних конфліктів.

Попри успішність зазначених операцій, цей механізм практично не був задіяним в умовах російської анексії Кримського півострова України; подальшій дестабілізації ситуації російською владою у східних та південних областях України із її переходом у збройний конфлікт 2014 р.; повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. Основні кроки, що були зроблені міжнародною спільнотою в цих умовах, зводилися до обстеження ситуації в Україні, докладання зусиль щодо посередництва і примирення. Однак усі ці зусилля скоріше намагались наздогнати події, що відбувалися, аніж їх упереджувати.

Військова агресія РФ проти України поставила світове співтовариство перед фактом неефективності превентивного врегулювання конфлікту, коли однією з конфліктуючих сторін є країна – постійний член Ради Безпеки ООН та ОБСЄ,

яка порушує територіальну цілісність іншої держави шляхом прямого застосування воєнної сили. Насамперед йдеться про російську державу, яка, володіючи правом вето у Раді Безпеки ООН, блокує усі зусилля міжнародної спільноти не лише щодо попередження військової агресії проти суверенної держави, а й припинення війни та справедливого покарання агресора.

Двома різними формами деескалації конфлікту на етапі його найбільшого загострення є миротворчість та примус до миру.

Миротворчість – дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до угоди, головним чином за допомогою таких мирних засобів, які передбачені Статутом ООН [5].

Миротворчість може включати мирні, тимчасові та примусові заходи. Ст. 33 Статуту ООН містить наступні мирні засоби врегулювання спорів: переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звертання до регіональних організацій та інші засоби на власний вибір [5]. Якщо такі засоби не призводять до розв'язання конфлікту, тоді Рада Безпеки ООН втручається в цю ситуацію та вживає заходів відповідно до своєї компетенції, яка визначена, зокрема, в Розділі VII Статуту, в тому числі шляхом примусу до миру.

Миротворча діяльність є одним із найефективніших інструментів Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги країнам, які йдуть непростим шляхом від конфлікту до світу. Розгорнуті сьогодні багатопрофільні миротворчі операції покликані не лише підтримувати мир та безпеку, а й сприяти політичним процесам, захищати цивільних осіб, надавати допомогу у роззброєнні, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів; підтримувати конституційні процеси та організацію виборів, захищати та заохочувати дотримання прав людини та допомагати у відновленні верховенства закону. Операції з підтримки миру одержують свої мандати від Ради Безпеки ООН; їхні війська та поліція надаються державами-членами; операції

знаходяться у веденні Департаменту миротворчих операцій та отримують підтримку від Департаменту оперативної підтримки у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. В даний час розгорнуто 12 операцій ООН з підтримки миру, всього ж починаючи з 1948 р. було проведено 71 миротворчу операцію [7].

Однією з найуспішніших спроб досягнення мирного розв'язання міжнародного конфлікту є посередництво ООН у справі Афганістану. Після продуктивних та тривалих переговорів у Женеві 1988 р. була укладена угода між Афганістаном, Пакистаном, США та СРСР. Її результатом стало досягнення домовленості про виведення радянського військового контингенту (близько 130 тис.) із території Афганістану та реалізація цього кроку на початку 1989 р. [8, с. 565].

Примус до миру – дії, які передбачають вжиття примусових заходів проти однієї чи кількох ворогуючих сторін з метою припинення збройного конфлікту.

Примус до миру застосовують після того, коли всі мирні засоби припинення конфлікту вичерпано, а рішення ООН чи регіональних організацій не виконуються однією чи кількома сторонами конфлікту. Мета такого втручання полягає в створенні умов, які уможливають припинення бойових дій.

В арсеналі Ради Безпеки (РБ) ООН є примусові заходи, які можуть бути пов'язані з використанням/невикористанням збройних сил. Перша група заходів перелічена в ст. 41 Статуту і включає повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин [5].

У разі неефективності таких заходів ст. 42 Статуту уповноважує Раду Безпеки застосовувати повітряні, морські або сухопутні сили держав-членів ООН проти порушників міжнародного миру та безпеки [5]. Класичним прикладом операції примусу до миру були дії США та їхніх союзників проти Іраку у відповідь на анексію Кувейту. Ці дії здійснювалися за мандатом, наданим Резолю-

цією РБ ООН № 678 від 29 листопада 1990 р., яка уповноважила використання усіх необхідних заходів для того, щоб домогтися виведення іракських військ з Кувейту.

На практиці держави та міжнародні коаліції неодноразово проводили операції по «примусу до миру» без мандату РБ ООН. Приклад – повітряні інтервенції держав НАТО в Боснію і Герцеговину в 1995 р. та Югославію в 1999 р., вторгнення США в Ірак у 2003 р., втручання російської держави в грузинсько-осетинський конфлікт 2008 р. тощо. Кожна з цих операцій отримувала свої пояснення від їх ініціаторів, іноді навіть із використанням концепції гуманітарної інтервенції, що однак часто слугувало прикриттям для суто національних інтересів.

Громадянська війна в Лівії створила унікальний прецедент, коли Резолюція РБ ООН № 1973 від 17.03.2011 р., яка передбачала захист цивільного населення усіма засобами (крім окупації лівійської території), дала можливість окремими державами НАТО та Лігою арабських держав надати підтримку лівійським повстанцям у протистоянні із режимом Муаммара Каддафі.

У цьому контексті постає логічним питання щодо невикористання міжнародною спільнотою цього механізму проти російського режиму, який здійснив агресію проти України: будучи постійним членом РБ ООН із правом вето та статусом ядерної держави унеможливує використання ООН «примусу до миру» як інструменту припинення військової агресії.

Підтримання миру – дії пов'язані із розгортанням у районі конфлікту груп спостерігачів, військових контингентів і поліцейського (цивільного) персоналу ООН з метою сприяння додержанню досягнутих домовленостей і умов припинення вогню.

Сутність операцій із підтримання миру обґрунтовано концепцією ООН на початку 1980-х рр., яку сформулював заступник Генерального секретаря Б. Уркварт: «використання Об'єднаними Націями воєнного персоналу й угруповань не як

бойової сили, а як механізму припинення ворожнечі й буферу між конфліктуючими силами» [9]. Метою операцій із підтримання миру є припинення воєнних конфліктів; запобігання їхній ескалації; створення умов, які сприяють політичному розв'язанню суперечностей і виключенню можливості рецидиву конфлікту; забезпечення правопорядку в зоні конфлікту; проведення гуманітарних акцій; відновлення порушених конфліктом соціальних і політичних систем.

Операції з підтримання миру (ОПМ) під егідою ООН базуються на трьох принципах: згода сторін, неупередженість і незастосування сили за винятком самооборони та захисту мандату.

Розрізняють три види ОПМ:

1) місії спостерігачів, які виконують нагляд за виконанням домовленостей про припинення вогню;

2) військові місії, які забезпечують створення буферної зони між ворогуючими сторонами;

3) багатокомпонентні місії у складі військового, поліцейського та цивільного персоналу, які сприяють демобілізації комбатантів та їх реінтеграції в суспільство, розмінуванню територій, поверненню переміщених осіб, посиленню державних інституцій.

Розгортання ОПМ вимагає виконання низки послідовних етапів:

1. *Домовленість між ворогуючими сторонами.* Якщо обидві сторони дійдуть згоди, що ОПМ є найкращим інструментом стабілізації, вони звертаються до держав чи міжнародних організацій із проханням про розгортання місії ООН.

2. *Підтримка зацікавлених сторін.* Політична підтримка ОПМ здійснюється переважно донорами міжнародного миру та безпеки. Здебільшого до них належать регіональні організації (НАТО, Африканський Союз, ECOWAS), які мають інтерес у стабілізації безпекового середовища або окремі держави Азії та Африки, для яких ОПМ є важливим джерелом наповнення ВВП (Бангладеш, Ефіопія, Кенія, Індія, Пакистан, Руанда).

3. *Технічна оцінка району розгортання ОПМ.* Зазвичай Секретаріат ООН ініціює відправку місії з метою оцінки вій-

ськової, політичної, безпекової та гуманітарної ситуації в зоні конфлікту.

4. *Доповідь Генерального секретаря ООН.* У ній за підсумками технічної оцінки визначається бюджет, чисельність персоналу й інші ресурси, необхідні для майбутньої операції. Ця доповідь передається на розгляд РБ ООН.

5. *Резолюція Ради Безпеки ООН.* Отримання мандату ООН на проведення ОПМ вимагає підтримки дев'яти з 15 членів РБ, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів. Ця резолюція визначає мандат, масштаби й задачі операції.

6. *Затвердження бюджету операції Генеральною Асамблеєю ООН.*

7. *Формування персоналу операції.* Генсек ООН зазвичай призначає главу місії, командувача силами ОПМ, комісара поліції, керівний склад цивільного персоналу.

8. *Планування ОПМ.* Глава місії, Департамент операцій з підтримання миру та Департамент польової підтримки здійснюють політичне, військове та оперативне керівництво, а також матеріально-технічне забезпечення операції.

9. *Розгортання ОПМ.* Вслід за створенням штаб-квартири відбувається поступове географічне розширення присутності місії до масштабів, передбачених мандатом РБ ООН [5].

Постконфліктне миробудівництво – дії щодо виявлення і підтримки структур схильних сприяти зміцненню миру з метою попередження рецидиву конфлікту.

Його складовими частинами є роззброєння сторін, вилучення і зберігання або знищення зброї, репатріація біженців, нагляд за проведенням виборів, сприяння відновленню порядку тощо.

Складність цього механізму полягає у тому, що такі операції одночасно мають відбуватися в різних сферах: політичній, гуманітарній, сфері розвитку, прав людини й безпеки. При цьому часто за дуже ризикованих обставин. Багато із цих завдань є миротворчістю і тому інтегровані мирні операції мають бути взаємопов'язаними для побудови тривалого миру та розвитку [10, с. 49]. Очевидним видається той факт, що для

цього потрібно й надалі вдосконалювати робочі методи Ради Безпеки ООН, вести справу до підвищення рівня її експертизи, у тому числі військової.

Миробудівництво сприяє утвердженню т. зв. «позитивного» або «сталого» миру, тобто не просто припиненню насильства чи бойових дій, а усуненню глибинних причин конфлікту, врегулювання проблем, які можуть зумовити його відновлення. Як неодноразово відзначалося в різноманітних дослідженнях, близько половини конфліктів упродовж 20 років після завершення їх «гарячої» фази повторюються в тій чи іншій формі. Тобто не оголошення перемир'я чи навіть формального миру є кінцевою метою діяльності по врегулюванню конфлікту, а досягнення стану сталого миру й усунення причин конфлікту. Саме тут ключова роль у міжнародній миротворчості належить миробудівництву.

Утвердження позитивного миру вимагає, щоб миробудівництво відбувалося паралельно на трьох рівнях: 1) *вищий рівень* за участю лідерів сторін; 2) *проміжний рівень* за участю інтелектуальної еліти, яка одночасно має зв'язок з вищим керівництвом і користується авторитетом серед пересічних людей; 3) *місцевий рівень* за участю осіб, які безпосередньо постраждали від негативних наслідків конфлікту. Причому миробудівнича робота однаково потрібна, незважаючи на те, чи конфлікт був внутрішньодержавним чи міждержавним.

Миробудівництво вважається успішним, якщо сторони завершили три етапи: 1) зміна структурних дисбалансів у відносинах між сторонами; врегулювання глибинних політичних, економічних, територіальних, ідеологічних причин конфлікту; 2) покращення політичних, торгово-економічних, культурних, міжлюдських відносин між сторонами; 3) зміна емоційно-ідеологічного взаємного сприйняття сторін, поява мирного «проекту співжиття в майбутньому» раніше ворогуючих сторін.

Критичною точкою, коли можна говорити про успіх у процесі миробудівництва, є зміна негативного сприйняття протилежної сторони, що накопилось внаслідок соціальної мобілізації під час конфлікту. Миробудівництво – це складний і повільний процес, який потребує винахідливості та новаторства, а також терпіння та політичної волі з боку всіх сторін конфлікту. Натомість єдиною його альтернативою є хаос і анархія, які в будь-який момент можуть призвести до ще більших людських жертв і безпрецедентних матеріальних збитків.

Висновки. Російсько-українська війна, що триває понад дев'ять років, актуалізує питання щодо ефективності існуючої системи міжнародних організацій, насамперед ООН, ОБСЄ, НАТО та ін., які не змогли попередити розв'язання масштабного збройного конфлікту в центрі Європи, неспровокованої агресії російської держави на суверенну Україну.

У цьому контексті варто згадати та відмітити міркування лауреата Нобелівської премії, австро-англійського економіста і політичного філософа Фрідріха фон Гаєка, який наприкінці Другої світової війни попереджав про хибність створення надвеликих міжнародних організацій на кшталт Ліги націй, яка не змогла виконати покладених на неї завдань. Вчений писав, що саме «невдалі спроби перетворити її на світову організацію стали причиною її слабкості. Менша і водночас потужніша Ліга могла б стати кращим інструментом для збереження миру... Порівняно тісний зв'язок у форматі Федерального союзу спершу можна буде встановити лише в межах такого невеликого регіону – частини Західної Європи, хоча поступово його можна буде розширювати» [11, с. 115].

Саме в контексті цих міркувань політичного мислителя і йдуть пошуки створення нових європейських союзів на півночі та сході Європи, де Україні доведеться грати одну із провідних ролей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутрос-Галі Б. «Порядок денний задля миру». URL: <http://surl.li/lehts> (дата звернення: 11.09.2023).
2. Eliasson J. Preventive Diplomacy. The adventure of peace: Dag Hammar skjold and the future of the United Nations. Ney-York, 2006. P. 286–297.
3. Galtung J. Twenty-Five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses. *Journal of Peace Research*. 1985. Vol. 22. No 2. P. 141–158.
4. Opiyo J. O. The challenges of preventive diplomacy: The United Nations' post Cold War experiences in Africa. *African Journal on Conflict Resolution*. 2012. Vol. 12 No. 1. P. 61–81. URL: <http://www.ajol.info/index.php/ajcr/article/view/78701> (дата звернення: 02.09.2023).
5. Статут ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 10.09.2023).
6. Гогоша О. Участь Міжнародного Комітету Червоного Хреста у гуманітарних місіях та операціях ООН. *Вісник Львівського університету. Сер.: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 31. С. 95–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2012_31_13 (дата звернення: 03.09.2023).
7. Maintain International Peace and Security. URL: <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security> (дата звернення: 03.09.2023).
8. Коміренко І. Женевські угоди про врегулювання в Афганістані 1988. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
9. Remarks of Mr. Jean Marie-Guehenno, Under Secretary General for Peacekeeping operations. *Fourth Committee of the General Assembly*. 2012. 25 October. URL: <http://surl.li/lfkid> (дата звернення: 23.08.2023).
10. Мацяк М., Федина С. Механізми встановлення та підтримання миру в діяльності Організації Об'єднаних Націй. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2008. Вип. 25. С. 47–53.
11. Гаєк Ф. Шлях до рабства / пер. з англ. С. Рачинський. Київ : Наш Формат, 2022. 208 с.
12. Бойчук С. Інформаційна складова миротворчих операцій ООН. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 81. Ч. 2. С. 26–35.
13. Бруз В. Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів і в боротьбі проти тероризму. Київ : ВПК «Експрес-Поліграф», 2010. 128 с.
14. Філіпчук В. Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є точки дотику? Превентивна дипломатія, миротворчість, підтримка миру та миробудівництво у врегулюванні «українського конфлікту». Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2016. 44 с. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-129466684> (дата звернення: 23.08.2023).
15. Zartman W. Preventive Diplomacy: Setting the Stage. Preventive negotiations: Avoiding Conflict Escalation. New York : Rowman & Littlefield Publishers inc., 2000. 336 p.

REFERENCES:

1. Butros-Hali B. "Poriodok denniy zadlia myru". URL: <http://surl.li/lehts> (data zvernennja: 11.09.2023).
2. Eliasson J. (2006) Preventive Diplomacy. The adventure of peace : Dag Hammar skjold and the future of the United Nations. Ney-York, 2006. P. 286–297.
3. Galtung J. (1985) Twenty-Five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses. *Journal of Peace Research*. Vol. 22. No 2. P. 141–158.
4. Opiyo J. (2012) The challenges of preventive diplomacy: The United Nations' post Cold War experiences in Africa. *African Journal on Conflict Resolution*. Vol. 12 No. 1. P. 61–81. URL: <http://www.ajol.info/index.php/ajcr/article/view/78701> (data zvernennja: 02.09.2023).
5. Statut OON. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (data zvernennja: 10.09.2023) [in Ukrainian].
6. Hohosha O. (2012) Uchast Mizhnarodnoho Komitetu Chervonoho Khresta u humanitarnykh misiiakh ta operatsiiakh OON. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni vidnosyny*. Vyp. 31. S. 95–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2012_31_13 (data zvernennja: 03.09.2023) [in Ukrainian].

7. Maintain International Peace and Security. URL: <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security> (data zvernennja:03.09.2023).
8. Komirenko I. (2004) Zhenevski uhody pro vrehuliuvannia v Afhanistani 1988. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: u 2-kh t. / redkol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. Kyiv: Znannia Ukrainy. T. 1. 760 s. [in Ukrainian].
9. Remarks of Mr. Jean Marie-Guehenno, Under Secretary General for Peacekeeping operations. *Fourth Committee of the General Assembly*. 2012. 25 October. URL: <http://surl.li/lfkid> (data zvernennja: 23.08.2023).
10. Matsiakh M., Fedyna S. (2008) Mekhanizmy vstanovlennia ta pidtrymannia myru v diialnosti Orhanizatsii Obiednanykh Natsii. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny*. Vyp. 25. S. 47–53. [in Ukrainian]
11. Haiek F. (2022) Shliakh do rabstva / per. z anhl. S. Rachynskyi. Kyiv: Nash Format. 208 s. [in Ukrainian].
12. Boichuk S. (2008) Informatsiina skladova myrotvorchykh operatsii OON. Ak-tualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zb. nauk. prats. Kyiv. Vyp. 81. Ch. 2. S. 26–35 [in Ukrainian].
13. Bruz V. (2010) Rol OON u vrehuliuvanni mizhnarodnykh konfliktiv i v borotbi proty teroryzmu. Kyiv : VPK "Ekspres-Polihraf". 128 s. [in Ukrainian]
14. Filipchuk V. (2016) Mizhnarodna myrotvorchist ta viina na Skhodi Ukrainy: chy ye tochky dotyku? Preventyvna dyplomatiia, myrotvorchist, pidtrymka myru ta myrobudivnytstvo u vrehuliuvanni "ukrainskoho konfliktu". Kyiv : Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen. 44 c. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-129466684> (data zvernennja 23.08.2023) [in Ukrainian].
15. Zartman W. (2000) *Preventive Diplomacy: Setting the Stage. Preventive negotiations: Avoiding Conflict Escalation*. New York : Rowman & Littlefield Publishers inc., 336 p.

ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРАТАК НА ФУТБОЛЬНІ КЛУБИ КРАЇН СВІТУ

Кулик Сергій Михайлович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-7520-7426

Від атак хакерів все частіше страждають міжнародні та національні спортивні організації, спортивні клуби, стадіони, спортсмени, а також уболівальники і глядачі. Автор обрав для дослідження футбольні клуби, бо футбол – це «спорт № 1» у більшості країн Європи і має мільйони шанувальників і фанатів. За допомогою структурно-функціонального, порівняльного, біхевіористичного методів розглянуто особливості здійснення кібератак на клуби та їхні наслідки. Метод теорії груп дав можливість трактувати хакерську активність як боротьбу за політичну владу, тиск, вплив на прийняття політичних рішень. Виявлено, що кібератак зазнають системи життєзабезпечення населення міст, у яких відбуваються важливі матчі. Встановлено, що РФ і Китай підтримують кібертероризм на державному рівні. Різні російські хакерські групи діють в інтересах уряду РФ. Тому досить складно винести доказове судове рішення з цих справ. Кібератаки все частіше є причиною погіршення двосторонніх відносин між країнами. Водночас у футбольних клубах запроваджено розширений протокол і план дій у випадку виявлення кіберзагроз. Контролюючі органи країн запроваджують штрафні санкції до клубів за сплату ними викупу хакерам і надання представникам державної влади недостовірної інформації про масштаби втручання.

Увага звернута на політичний підтекст хакерських атак на українські футбольні клуби під час збройної агресії РФ проти України. Приводом для цього є їхня чітка державницька позиція, відстоювання національних інтересів України. Від незаконного втручання страждають сайти клубів, трансляції матчів. Так, у червні 2022 р. під час фіналу плей-офф відбору чемпіонату світу-2022 Уельс – Україна хакери підмінили трансляцію матчу кадрами з російського пропагандистського каналу «Известия». Він транслював інтерв'ю президента РФ В. Путіна та сюжет про нібито обстріли Донецька українськими військовими. Все це підтверджує думку про гібридний характер цієї війни і остаточно спростовує тезу про «спорт поза політикою».

Ключові слова: кібератаки, національна безпека, футбольні клуби, міжнародні спортивні організації, хакери "Fancy Bear", збройна агресія Росії.

Kulyk Serhii. Features of cyber attacks on football clubs of the countries of the world

International and national sports organizations, sports clubs, stadiums, athletes, as well as fans and spectators are increasingly affected by hacker attacks. The author chose football clubs for research, because football is the «№ 1 sport» in most European countries and has millions of fans and fans. With the help of structural-functional, comparative, behavioral methods, the peculiarities of cyberattacks on clubs and their consequences are considered. The group theory method made it possible to interpret hacker activity as a struggle for political power, pressure, influence on political decision-making. It was revealed that the life support systems of the population of the cities where important matches take place are subjected to cyber attacks. It was established that the Russian Federation and China support cyber terrorism at the state level. Various Russian hacker groups act in the interests of the Russian government. Therefore, it is quite difficult to make an evidentiary judgment in these cases. Cyber attacks are increasingly the cause of deterioration of bilateral relations between countries. At the same time, football clubs have introduced an extended protocol and an action plan in case of detection of cyber threats. Controlling bodies of countries are imposing fines on clubs for paying ransom to hackers and providing state authorities with unreliable information about the extent of the interference.

Attention is drawn to the political subtext of hacker attacks on Ukrainian football clubs during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The reason for this is their clear statesmanship position, defense of the national interests of Ukraine. Club websites and match broadcasts suffer from illegal interference. So, in June 2022, during the Wales-Ukraine World Cup 2022 playoff final, hackers replaced the broadcast of the match with footage from the Russian propaganda channel "Izvestia". It broadcast an interview with the President of the Russian

Federation V. Putin and a story about the alleged shelling of Donetsk by the Ukrainian military. All this confirms the opinion about the hybrid nature of this war and finally refutes the thesis about "sport outside of politics".

Key words: *cyber attacks, national security, football clubs, international sports Organizations, "Fancy Bear" hackers, armed aggression of Russia.*

Актуальність дослідження. Від атак хакерів все частіше страждають міжнародні та національні спортивні організації, спортивні клуби, спортивні споруди, спортсмени, відомі представники спорту, а також уболівальники і глядачі. Автор обрав для дослідження саме футбольні клуби, адже футбол – це «спорт № 1» у країнах Європи і має мільйони шанувальників та величезний комерційний успіх. Найбільш активно ці атаки відстежують відповідні державні структури та організації США та Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Мета – проаналізувати особливості здійснення кібератак на футбольні клуби країн світу.

Стан вивчення проблеми в науковій літературі. Наукових публікацій із тематики дослідження поки що небагато. Ці питання досліджують переважно фахівці із захисту інформаційних мереж [1], журналісти. Широкого розголосу набули кібератаки на міжнародні спортивні організації – МОК, Всесвітнє Антидопінгове агентство (ВАДА), Антидопінгове агентство США (USADA), Канадський центр спортивної етики, Міжнародну Асоціацію легкоатлетичних федерацій, Спортивний Арбітражний суд, Міжнародну федерацію футболу (ФІФА) [2]. Значну увагу звертають на кібер-безпеку проведення Олімпійських і Паралімпійських ігри, щоб унеможливити спроби зловмисників зірвати головну спортивну подію у світі. Однак окремих досліджень щодо хакерських атак на футбольні клуби поки що немає.

Методи дослідження. Автор використав системний підхід. Тобто з'ясував, яку актуальну важливу інформацію зберігають у своїх ІТ-системах футбольні клуби; які мотиви і вимоги переслідують хакери; загрози і наслідки кібератак; як керівництво клубів взаємодіють із відповідними державними органами для мінімізації несанкціонованих втручань.

Структурно-функціональний метод передбачив вивчення функціональних зв'язків, взаємодію елементів, функціональне призначення служб, департаментів, відповідальних за кібербезпеку спортивних клубів. За допомогою порівняльного методу автор зіставив шпигунські атаки із метою виявлення спільних рис та їх специфіки. Психологічний метод був ефективний при з'ясуванні особистісних мотивів організаторів атак, їх позиціонування. Метод теорії груп дав можливість розглянути хакерську діяльність як боротьбу за політичну владу, тиску, вплив на прийняття політичних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Футбольні клуби – вигідні цілі для атак хакерів. У ІТ-системах клубів зберігається значна кількість важливої інформації про сотні тисяч осіб – фанатів, співробітників, гравців, конфіденціальні ділові і платіжні дані. У випадку несанкціонованого проникнення зловмисники можуть отримати інформацію про трансферні плани клубів, контракти гравців і комерційні угоди. Крім того, кібератаки спрямовані проти конкретних гравців, керівників та уболівальників клубів з метою завдання їм репутаційних втрат. Хакери публікують медичні дані спортсменів, у яких йдеться про «вживання» ними заборонених препаратів, і у такий спосіб створюють історію щодо тих спортсменів, хто із них перебуває у «чорному» списку. На стадіонах клубів як на публічних цивільних об'єктах, потенційну загрозу становить не проникнення і крадіжка інформації, а виведення з ладу життєвоважливих систем. Проблему посилює те, що на стадіонах усі системи працюють всередині однієї мережі. Хакери обирають для атак популярні, найтитулованіші і найдорожчі футбольні клуби. Наприклад, «Манчестер Юнайтед» і «Барселона» входять до трійки найдорожчих футбольних клубів світу, «Барселона» займає

четверте місце у списку кращих футбольних клубів ХХ ст. за версією ФІФА. Тому кібератаки на футбольні клуби та їхню інфраструктуру спричиняють значний суспільно-політичний резонанс.

Автор виділив такі особливості здійснення шпигунських атак на футбольні клуби країн світу:

1. *Використання хакерами тактики «подвійного вимагання» і сплати викупу у криптовалюті.* Фахівці з кібербезпеки переконані, що саме так трапилось із ФК «Манчестер Юнайтед», під час якої зловмисники закодували важливі файли і системи, заважаючи роботі, і викрали

конфіденційні дані. Вони погрожували опублікувати внутрішню інформацію на загальнодоступному ресурсі у випадку несплати викупу. Футбольні клуби найбільше піддаються ризику атаки з боку хакерів, які вимагають криптовалюту як викуп за зашифровану корпоративну інформацію.

2. *Причетність до кібератак хакерів, яким надана державна підтримка, зокрема Китаю і Росії.* Про це свідчить складність кібератак. За інформацією Служби державної безпеки Швеції, до проникнення у комп'ютерні системи національної конфедерації спорту при-

Таблиця 1

Кібератаки на футбольні клуби країн світу*

Дата, об'єкт атаки	Дії хакерів та керівництва клубу
Липень 2018 р., ФК «Ліверпуль»	Хакери отримали доступ до ІТ-мережі, що призвело до крадіжки даних про уболівальників клубу.
Листопад 2020 р., ФК «Манчестер Юнайтед»	Хакери атакували ІТ-системи клубу: отримали доступ у дані, пов'язані з симпатиками або покупцями магазинів "MU", вебсайт і мобільні додатки не постраждали. Атака відбулась напередодні зустрічі з командою «Вест Бромвіч Альбїон» у Прем'єр-лізі на стадіоні «Олд Траффорд». Про крадіжку особистих даних уболівальників і замовників керівництво клубу не повідомляло.
Протягом 2019 р., Велико-британія	За даними Національного центру кібербезпеки Великобританії, від кібератак постраждало 70 % найбільших британських спортивних організацій, що вдвічі перевищує показники серед інших організацій. 30 % з цієї кількості повідомили як мінімум про п'ять інцидентів порушення кібербезпеки, стільки ж зазнали понад 12 тис. дол. США збитків. У липні хакери зламали корпоративну базу даних неназваного клубу Англійської футбольної ліги й зашифрували інформацію. За повернення доступу до неї, вони вимагали викуп у сумі 400 біткойнів (≈4 млн. дол. США). Клуб відмовився, тоді хакери відновили атаки, що завдало збитків на сотні тисяч доларів США. Вірус заблокував роботу турнікетів і камер відеоспостереження стадіону.
Липень 2020 р., ФК «Барселона» і президент клубу Ж. Бартомеу	Мета кібератаки – завдати репутаційних втрат клубу шляхом критики Ж. Бартомеу, ради директорів ФК, уболівальників, які їх підтримують. Для цього використали масові коментарі в Інтернеті: 3281 бота створили 19359 повідомлень, 23200 згадувань з негативним відтінком на адресу «Барселони». У соціальних мережах 12,5 % коментарів щодо «Барси» стосувалися кібератаки, 5 % коментарів зробили автоматичні аккаунти. Ці аккаунти постили також посилання на веб-сайт elnacional.cat, який виступає за незалежність Каталонії. Пізніше Х. Бартомеу запідозрили у масштабних репутаційних кібератаках проти своїх опонентів – футболістів Л. Мессі і Ж. Піке. Також жертвами кібератак могли бути колишні гравці ФК «Барселона» Хаві, К. Пуйоль і колишній головний тренер Х. Гвардіола [3].
2017–2018, 2021 рр., Шведська конфедерація спорту	Мета кібератаки – отримати особисту інформацію шведських спортсменів, їх медичні записи, й завдати шкоди їхній репутації. Одна з жертв атаки – футболістка О. Шуг, яка зіграла 72 матчі за збірну Швеції (9 голів) і є срібною призеркою Олімпійських ігор у Ріо-де-Жанейро. Вона отримала помилковий статус відстороненої через допінг [4].

* складено автором самостійно

четне Головне управління Генштабу збройних сил Росії – Головного розвідувального управління Росії (ГРУ), а саме військова частина № 26165 Міністерства оборони. Хакери **“Fancy Bear”** (дослівно «модний ведмідь»), відомі ще як «APT28» і **“Sofacy”**, **“Tsar Team”**. Назва команди різна у зв'язку із застосуванням ними різних інструментів під час атак. **“Sofacy”** працюють із 2008 р. Хакери з групи **“Sofacy”** переважно атакують сектори оборони, енергетики, урядові установи, засоби масової інформації США і європейських країн. Список атак команди зазвичай збігається зі списком інтересів уряду РФ, тому це дає підстави вважати про належність хакерів до ГРУ [5]. Для злому ВАДА вони використали логотип білого ведмедя з маскою джокера.

Відомо, що ці хакери неодноразово здійснювали атаки на міжнародні та національні спортивні організації. Так, у серпні 2016 р. російські хакери зламали базу ВАДА і виклали в мережу Інтернет документи зі списком атлетів, яким організація дозволила використовувати у зв'язку з лікуванням захворювань препарати із переліку заборонених (т. зв. терапевтичні винятки). Серед них були американські тенісистки С. і В. Вільямс і гімнастка С. Байлз. Мотивом для кібератак росіянами, зокрема на ВАДА, Міністерство юстиції США назвало помсту за антидопінгове розслідування проти РФ. У серпні 2016 р. хакери атакували Спортивний арбітражний суд Лозанни, а у січні 2018 р. опублікували вкрадені документи із МОК та Олімпійського комітету США, а також виклали в мережу дані листування працівників МОК та ВАДА. Ці порушення були частиною кампанії РФ, спрямованої проти національних та міжнародних антидопінгових організацій, таких як ВАДА, USADA і ФІФА.

Агент ФБР і директор Національного центру контррозвідки і безпеки США У. Еваніна порадив американцям, які відвідають в Росії Чемпіонат Світу з футболу 2018 р., не брати з собою телефони, ноутбуки та інші гаджети. «Будь-які дані на цих пристроях, особливо ваша особиста інформація, можуть стати

доступні російському уряду або кіберзлочинцям». При цьому на найбільший ризик наражають себе «посадовці корпорацій і урядовці», – заявив фахівець [6]. Профільні відомства США випустили аналогічні попередження перед іншими міжнародними спортивними заходами, наприклад, Зимовими Олімпійськими іграми у Пд. Кореї, Японії. У зв'язку із збільшенням кількості кібератак, британські спецслужби – Національний центр з кібербезпеки, що входить до складу Центру урядового зв'язку, попередили підданих Об'єднаного Королівства і футбольну команду Англії, яка брала участь у ЧС–2018 у Росії, не брати з собою електронні гаджети, тому що вони можуть бути зламані злочинцями або особами, пов'язаними із урядом РФ. На думку експерта у сфері кібербезпеки Н. Дойла, «Росія володіє величезними можливостями зі здійснення хакерських атак, які часто здійснюють через посередників, для того, щоб уряд міг все правдоподібно заперечувати. Мета Росії – викликати хаос і розкол у країнах, які вона вважає ворожими» [7]. Мотивом для кібератак, зокрема на ВАДА, американський Мін'юст назвав помсту за антидопінгове розслідування проти Росії та відсторонення її від Олімпійських ігор.

Як заявляв Президент Росії В. Путін, під час проведення Чемпіонату світу з футболу 2018 р. російським фахівцям вдалось знешкодити майже 25 млн кібератак. Безпосередньо моніторингом кібератак займався національний координаційний центр з комп'ютерних інцидентів та регіональні центри моніторингу. Серед серйозних атак вони назвали шість спроб DDoS NTP-amplification в Калінінграді. Це відбувалось під час перших матчів ЧС. Небезпечними вважали атаки на системи зображення на полі, публічний Wi-Fi, і особливо критичні інженерні системи: системи контролю доступу (вхідні турнікети), пожежна сигналізація, оповіщення, відеоспостереження, ліфти. На той час на кожному стадіоні було більше 20 IT-підсистем. Частина даних зберігалась у зовнішніх системах, у випадку

з ФІФА – це всі персональні дані вболівальників, квитки, медіаконтент та ін. Стадіони відповідають за дані з камер відеоспостереження, все, що пов'язано з фізичною безпекою відвідувачів. Зауважимо, що після ЧС кількість атак різко знизилася [1]. Однак, більш детальної інформації влада РФ не надала.

3. *У футбольних клубах запроваджено розширений протокол і план дій у випадку виявлення кіберзагроз.* Вони відразу інформують національні організації із кібербезпеки, поліцію, співпрацюють з експертами-консультантами над розслідуванням інцидентів і мінімізацією збоїв в роботі ІТ-систем, ініціюють розслідування.

4. *Контролюючі органи країн запроваджують штрафні санкції до клубів за сплату ними викупу хакерам і надання представникам державної влади недостовірної інформації про масштаби втручання.* Наприклад, ФК «Манчестер Юнайтед» котується на Нью-Йоркській фондовій біржі, і законодавство США має право застосувати санкції до англійського клубу. Управління контролю за іноземними активами США, підрозділ казначейства, попередило, що сплата викупу лише призведе до збільшення фінансування кіберзлочинців і спонукає їх атакувати інші організації. Тому у випадку задоволення вимог хакерів клубу загрожував багатомільйонний штраф. Крім того, «манкуніанцям» загрожував ще один штраф – від Департаменту інформації Великобританії (ICO) – у випадку доведення порушення захисту даних уболівальників [8].

5. *Складність розгляду справ і винесення доказового судового рішення.* 13 квітня 2021 р. шведська прокуратура припинила розслідування хакерських атак на Шведську спортивну конфедерацію, які тривали з грудня 2017 р. до травня 2018 р. Це рішення було прийняте через брак умов для судового розгляду або екстрадиції до Швеції [9]. Відомі й інші випадки. Х. Бартомеу – президент найтитулованішого футбольного клубу Іспанії «Барселона», одного із символів Каталонії, змушений був подати у відставку у 2020 р. після того, як його

запідозрили у масштабних репутаційних кібератаках проти своїх опонентів [3].

6. *Кібератаки на системи життєзабезпечення населення міст, у яких відбуваються важливі матчі.* Хакер зламав комп'ютерну мережу водоочисної системи у м. Олдзмер (штат Флорида, США) і намагався отруїти воду. Він зміг на короткий час у сто разів підняти кількість їдконого натру, хімікату, що додають до системи для контролю кислотності води. Олдзмер (15 тис. населення) розташований неподалік м. Тампа, у якому напередодні – 7 лютого – відбувся фінальний матч за звання чемпіона Національної футбольної ліги – Супербоулі-2021. Суперкубок з американського футболу – це подія, яка приваблює значну кількість глядачів [10].

7. *Погіршення двосторонніх відносин між країнами внаслідок кібератак на спортивні організації.* У квітні 2021 р. посла Росії викликали до МЗС Швеції в зв'язку з розслідуванням кібератак на Шведську спортивну конфедерацію. Як заявила прокурор М. Люнгквіст: «Розслідування показало, що російська військова розвідка, ГРУ, яка через свій 85-й центр, також відомий як підрозділ 26165, планувала та здійснювала серйозні порушення секретності даних проти Шведської конфедерації спорту. У період з грудня 2017 р. до травня 2018 р. Шведська федерація спорту була об'єктом неодноразових та всебічних порушень кібератак на систему. Злочин кваліфікували як серйозне порушення таємниці даних [11]. Від дипломата очікували пояснень «неприйнятних та серйозних порушень» конфіденційності даних здійснених Росією у 2017–2018 рр. Однак Росія традиційно заперечує причетність до будь-яких кібератак.

Окремо виділимо політичний підтекст хакерських атак на українські спортивні клуби під час збройної агресії РФ проти України. Але перед цим автор зверне увагу на такий випадок. Ймовірно, з метою «лагідної українізації» футбольних клубів Сходу України, у січні 2014 р. було заблоковано роботу порталів ФК «Металург» (Донецьк) і «Зоря»

(Луганськ). На їхніх стартових сторінках розмістили банер з емблемою ВО «Свобода» і зображенням С. Бандери, Р. Шухевича і О. Тягнибока. Подаємо текст банера мовою оригіналу: «Ми прийшли назавжди! Нам не потрібна Конституція 2004 року! Далі ми підемо без Кличка і Яценюка! Ми підемо до кінця! Слава Україні! Героям слава! Смерть ворогам!» [12]. Автор не має певності, що це здійснили «націоналістично налаштовані» представники Західної України, але наголошує на тому, що внутрішньополітичні суперечності виявляють себе і у вітчизняному футболі.

Вдень 27 червня 2017 р. Україна пережила наймасштабнішу кібератаку у своїй історії. Унаслідок вірусу Petya. А постраждало багато великих компаній. Серед них сайти двох ФК: «Шахтар» (Донецьк), «Дніпро» (Дніпропетровськ). Перший швидко відновив свою роботу, другий – було заблоковано, сторінку звітано як нападницьку, тобто таку, яка може викрасти конфіденційну інформацію та пошкодити комп'ютерну систему [13]. 5 червня 2022 р. під час фіналу плей-офф відбору чемпіонату світу-2022 Уельс – Україна виникли проблеми з трансляцією матчу. На сервісі Oll.tv хакери підмінили його кадрами з російського пропагандистського каналу «Известия». Він транслював інтерв'ю президента РФ В. Путіна та сюжет про нібито обстріли Донецька українськими військовими. Згідно повідомлення Центру протидії дезінформації РНБО, місто обстрілювали окупаційні війська. Хакери були в ефірі майже 10 хв. Кіберзлочинці отримали доступ до мережі, що відповідає за доставку контенту – Content Delivery Network, – та перенаправили трафік на пропагандистський російський канал. Виявивши втручання у систему, компанія тимчасово відключила сервіс та перенаправила трансляцію на свій YouTube-канал «Футбол News». Росіяни атакували інші українські телеканали, в ефірі багатьох із них почали з'явилась картинка пропагандистських ЗМІ. На думку експертів, це вказувало на кіберзлочинців, яких контролюють російські спецслужби.

Адже хактивісти, як правило, хизуються своїми атаками, а інформації про цей злам у відомих групах не було [14]. Окрім фейкової трансляції, тут є очевидний спортивно-політичний підтекст: збірну Росії у зв'язку з агресією проти України відсторонили від футбольних змагань під егідою УЄФА та ФІФА, тому вона не брала участі у ЧС-2022 у Катарі. Натомість, українська збірна вийшла у раунд плей-офф, який наші гравці мали зіграти у березні. Але у зв'язку із війною Росії проти України, матч України проти Шотландії перенесли на 1 червня. У фіналі кваліфікації за путівку на ЧС-2022 Україна зустрічалася з Уельсом.

У лютому 2023 р. хакерської атаки зазнав офіційний сайт «Мінаю». Футболісти ужгородського клубу напередодні в турецькому готелі побилися з гравцями російського «Шинника» (Ярославль). «Причиною сутички була ганебна поведінка футболістів російської команди стосовно працівниці готелю та провокаційні вигукі у бік закарпатців», – йшлося у повідомленні пресслужби. Клуб також спростував інформацію-фейк російських ЗМІ, що нібито українські футболісти змушували росіян співати гімн України та побили гравця у ліфті [15]. На офіційній сторінці «Міная» у соціальних мережах після цього з'явилось повідомлення: «Наші хлопці зламали вашим ребра, а ви нам – сайт? Які ж ви жалюгідні!» [16].

8 липня 2023 р. хакери атакували офіційний сайт ФК «Динамо» (Київ). Для відновлення доступу клубу знадобилося 10 хв. [17]. Цього дня «Динамо» зробило заяву щодо рішення турецького «Фенербахче» брати участь у товариському турнірі в російському Санкт-Петербурзі за участю місцевого ФК «Зеніт»: «Жодні гроші не компенсують вам цю ганебну поведінку, цю поїздку до вбивць без моралі та людських якостей [...] Ми не боїмося сказати на весь світ: ви допомагаєте вбивцям продовжувати криваві жнива на українській землі. Ви підіграєте їм та легітимізуєте головне зло 21 ст.» [18].

Отже, приводом для хакерських атак на українські футбольні клуби була їхня

чітка державницька позиція, відстоювання національних інтересів України. При цьому напади здійснювали на сайти футбольних клубів, трансляцію їхніх матчів, поширюючи нарративи «русского мира».

Висновки. Футбольні клуби постійно посилюють свої системи захисту від несанкціонованого втручання. Незважаючи на це, кіберзлочинці з інформаційних баз даних футбольних клубів, спортивних організацій викрадають особисту інформацію про спортсменів, їхні медичні дані, публікують у вільному доступі корпоративну інформацію, вчиняють дії, спрямовані на завдання репутаційних втрат гравцям та керівництву клубів. Зловмисники також виводять з ладу сис-

теми, необхідні для забезпечення проведення матчів на стадіонах, системи функціонування міст, у яких вони відбуваються. Значну кількість атак на відомі футбольні клуби країн світу здійснюють хакерські групи, які пов'язані із Головним управлінням розвідки Росії. При цьому вони поширюють фейки, ідеологію «русского мира». Атаки на футбольні клуби можуть бути поодинокими або частиною більш масштабних операцій, як це трапилось з поширенням вірусу Petya.A в Україні. Якщо в Європі від атак хакерів страждають передусім топ-клуби, то в умовах збройного вторгнення РФ на територію України, починаючи із 2014 р., під загрозою опинились вітчизняні футбольні клуби різних ліг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Столяров А. Сергей Купцов: Хакерские атаки на стадионы ЧМ по футболу шли из Европы. URL: https://www.cnews.ru/reviews/security2018/interviews/sergej_kuptsov (дата звернення: 12.08.2023).
2. Літвінчук Т. «Незграбні аматори». Як російські розвідники здійснювали кібератаки по всьому світу і що про них відомо. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/-nezgrabni-amatori-jak-rosijski-rozvidniki-zdijsnjuvali-kiberataki-po-vsomu-svitu-i-shcho-pro-nih-vidomo-402070.html> (дата звернення: 12.08.2023).
3. Президент футбольного клубу «Барселона» об'явив о своей отставке после обвинений в коррупции. URL: <https://polit.ru/news/2020/10/28/bartomeu/> (дата звернення: 14.08.2023).
4. Мороз Є. «Швеція звинуватила Росію в кібератаці на місцеву конфедерацію спорту. Що трапилось». URL: <https://suspilne.media/122039-svecia-zvinuvatila-rosiu-v-hakerskij-ataci-na-federaciju-sportu-so-trapilosa-ta-aki-naslidki/> (дата звернення: 16.08.2023).
5. Пашинська А. Нова кібератака на Україну: що таке вірус VPNFilter і як з ним боротися. URL: https://espreso.tv/article/2018/05/29/nova_kiberataka_na_ukrayinu_scho_take_virus_vpnfilter_i_yak_z_nym_borotysya (дата звернення: 15.08.2023).
6. Аросев Г. Спецслужбы США рекомендуют любителям футбола не брать в Россию гаджеты. URL: <https://www.dw.com/ru/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%8B-%D1%81%D1%88%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D1%8E%D1%82-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BC-%D1%84%D1%83%D1%82%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D0%B2-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8E-%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%8B/a-44192908> (дата звернення: 16.08.2023).
7. "Sun: эксперты заподозрили российский или китайский след в кибератаке на «Манчестер Юнайтед»». URL: <https://russian.rt.com/inotv/2020-11-22/Sun-eksperti-zapodozrili-rossijskij-ili> (дата звернення: 17.08.2023).
8. Чекабаев А. «Мощная кибератака на «МЮ»: хакеры шантажируют, а государство грозит штрафом до 18 млн за слив данных о фанатах». URL: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/greatness/2860573.html> (дата звернення: 18.08.2023).
9. Губенко Д., Мильников П. Посла Росії викликали до МЗС Швеції через кібератаки. URL: <http://dw.com/uk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B7%D1%81-%D1%88%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7>

%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8/a-57192371 (дата звернення: 17.08.2023).

10. Рої дронів, хакерське отруєння води і кібератаки на урядові установи: як протистояти новим загрозам. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viina-droniv-kiberzagrozyzahyst/31094308.html> (дата звернення: 11.08.2023).

11. Швеція звинувачує Росію в кібератаках на федерацію спорту. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/14/7290103/> (дата звернення: 12.08.2023).

12. Сайти футбольних клубів зі Сходу України «закрилися» через хакерську атаку. URL: https://lb.ua/sport/2014/01/31/253946_bandera_shuhevich_tyagnibok.html (дата звернення: 12.08.2023).

13. Хакерські атаки: Шахтар ненадовго постраждав, сайт Дніпра заблоковано. URL: https://football24.ua/hakerski_ataki_shahtar_nenadovgo_postrazhdav_vid_virusu_sayt_dnipra_zablokovano_n392363/ (дата звернення: 18.08.2023).

14. Антонюк Д. «Горить у пеклі». Хакери замінили на Oll.tv трансляцію футболу на російську пропаганду. Чи серйозна це атака і які збитки може принести компанії Ахметова. URL: <https://forbes.ua/innovations/gorit-v-pekli-khakeri-zaminili-na-olltv-translyatsiyu-futbolu-na-rosiysku-propagandu-chi-seryozna-tse-ataka-06062022-6436> (дата звернення: 15.08.2023).

15. Некрасов А. Бійка з російськими футболістами: у «Мінаї» зробили офіційну заяву. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-bijka-z-rosijskimi-futbolistami-u-minai-zrobili-ofitsijnu-zayavu-15-02-2023.html> (дата звернення: 16.08.2023).

16. Клубний сайт «Міная» піддався російській кібератаці. URL: <https://terrikon.com/uk/posts/429395> (дата звернення: 17.08.2023).

17. Хакери атакували офіційний сайт «Динамо». Клубу знадобилося 10 хвилин для відновлення доступу. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000079612-hakery-atakovali-oficialnyj-sajt-dinamo/> (дата звернення: 15.08.2023).

18. «Клуб без совісті та честі». Динамо засудило поїздки Фенербахче до росії. URL: <https://sport.ua/uk/news/633161-klub-bez-sovisti-ta-chesti-dinamo-zasudilo-poizdku-fenerbahche-do-rosii> (дата звернення: 18.08.2023).

REFERENCES:

1. Stoljarov A. Sergej Kupcov: Hakerskie ataki na stadiony ChM po futbolu shli iz Evropy. URL: https://www.cnews.ru/reviews/security2018/interviews/sergej_kuptsov (data zvernennja: 12.08.2023).

2. Litvinchuk T. "Nezgrabni amatory". Yak rosiiski rozvidnyky zdiisniuvaly kiberataky po vsomu svitu i shcho pro nykh vidomo. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/-nezgrabni-amatori-jak-rosijski-rozvidniki-zdijsnjuvali-kiberataky-po-vsomu-svitu-i-shcho-pro-nih-vidomo-402070.html> (data zvernennia: 12.08.2023).

3. Prezident futbol'nogo kluba "Barselona" ob"javil o svoej otstavke posle obvinenij v korrupciiju. URL: <https://polit.ru/nevs/2020/10/28/bartomeu/> (data zvernennja: 14.08.2023).

4. Moroz Ye. "Shvetsiia zvynuvatyla Rosiiu v kiberatatsi na mistsevu konfederatsiiu sportu. Shcho trapylosia". URL: <https://suspilne.media/122039-svecia-zvynuvatyla-rosiu-v-hakerskij-ataci-na-federaciju-sportu-so-trapilosa-ta-aki-naslidki/> (data zvernennia: 16.08.2023).

5. Pashynska A. Nova kiberataka na Ukrainu: shcho take virus VPNFilter i yak z nym borotysia. URL: https://espresso.tv/article/2018/05/29/nova_kiberataka_na_ukrayinu_scho_take_virus_vpfilter_i_yak_z_nym_borotysya (data zvernennia: 15.08.2023).

6. Arosev G. Specscluzhby SShA rekomendujut ljubiteljam futbola ne brat' v Rossiju gadzhety. URL: <https://www.dw.com/ru/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%8B-%D1%81%D1%88%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D1%8E%D1%82-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BC-%D1%84%D1%83%D1%82%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D0%B2-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8E-%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%8B/a-44192908>. (data zvernennja: 16.08.2023).

7. "Sun: jeksperty zapodozrili rossijskij ili kitajskij sled v kiberatke na "Manchester Junajted"». URL: <https://russian.rt.com/inotv/2020-11-22/Sun-eksperti-zapodozrili-rossijskij-ili> (data zvernennja: 17.08.2023).

8. Chekabaev A. "Moshhnaja kiberataka na "MJu": hakery shantazhirujut, a gosudarstvo grozit shtrafom do 18 mln za sliv dannyh o fanatah". URL: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/greatness/2860573.html> (data zvernennja: 18.08.2023).

9. Hubenko D., Mylnikov P. Posla Rosii vyklykaly do MZS Shvetsii cherez kiberataky. URL: <http://dw.com/uk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B7%D1%81-%D1%88%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8/a-57192371> (data zvernennia: 17.08.2023).

10. Roi droniv, khakerske otruiennia vody i kiberataky na uriadovi ustanovy: yak protystoiaty novym zahrozam. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viina-droniv-kiberzagrozy-zahyst/31094308.html> (data zvernennia: 11.08.2023).

11. Shvetsiia zvyuvachuie Rosiiu v kiberatakakh na federatsiiu sportu. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/14/7290103/> (data zvernennia: 12.08.2023).

12. Saity futbolnykh klubiv zi Skhodu Ukrainy "zakrylysia" cherez khakersku ataku. URL: https://lb.ua/sport/2014/01/31/253946_bandera_shuhevich_tyagnibok.html (data zvernennia: 12.08.2023).

13. Khakerski ataky: Shakhtar nenadovho postrazhdav, sait Dnipra zablokovano. URL: https://football24.ua/hakerski_ataki_shahtar_nenadovgo_postrazhdav_vid_virusu_sayt_dnipra_zablokovano_n392363/ (data zvernennia: 18.08.2023).

14. Antoniuk D. "Horit u pekli". Khakery zaminily na Oll.tv translyatsiiu futbolu na rosiisku propahandu. Chy seriozna tse ataka i yaki zbytky mozhe prynesty kompanii Akhmetova. URL: <https://forbes.ua/innovations/gorit-v-pekli-khakeri-zaminili-na-olltv-translyatsiyu-futbolu-na-rosiysku-propagandu-chi-seryozna-tse-ataka-06062022-6436> (data zvernennia: 15.08.2023).

15. Nekrasov A. Biika z rosiiskymy futbolistamy: u "Mynai" zrobyly ofitsiinu zaiavu. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-bijka-z-rosijskimi-futbolistami-u-minai-zrobili-ofitsijnu-zayavu-15-02-2023.html> (data zvernennia: 16.08.2023).

16. Klubnyi sait "Minaia" piddavsia rosiiskii kiberatatsi. URL: <https://terrikon.com/uk/posts/429395> (data zvernennia: 17.08.2023).

17. Khakery atakuvaly ofitsiinyi sait "Dynamo". Klubu znadobylosia 10 khvylyn dlia vidnovlennia dostupu. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000079612-xakery-atakovali-oficijnyj-sajt-dinamo/> (data zvernennia: 15.08.2023).

18. "Klub bez sovisti ta chesti". Dynamo zasudylo poizdku Fenerbahche do rosii. URL: <https://sport.ua/uk/news/633161-klub-bez-sovisti-ta-chesti-dinamo-zasudilo-poizdku-fenerbahche-do-rosii> (data zvernennia: 18.08.2023).

УДК 327.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-3>

ЗАХОПЛЕННЯ КАПІТОЛІЮ ЯК ПРОЯВ ВНУТРІШНЬОГО ТЕРОРИЗМУ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Моторін Роман Юрійович,

студент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0001-5228-9438

Серед усіх типів сучасного тероризму вирізняють комплексний та загрозовий різновид внутрішнього тероризму. Перш за все, йдеться про діяльність, котра пов'язана з небезпечними для життя людини діями, які є порушенням кримінального законодавства США або будь-якого штату, мають на меті залякати або примусити цивільне населення, вплинути на політику уряду шляхом залякування або примусу або вплинути на поведінку уряду шляхом масового знищення, вбивства або викрадення, і відбуваються переважно в межах територіальної юрисдикції Сполучених Штатів.

Прикладом цього слугують події 6 січня 2021 року, коли після поразки президента США Дональда Трампа на президентських виборах 2020 року натовп його прихильників напав на будівлю Капітолію США у Вашингтоні, округ Колумбія. Натовп намагався зберегти Трампа при владі, перешкоджаючи спільній сесії Конгресу від підрахунку голосів колеги вибірників, щоб формалізувати перемогу новообраного президента Джо Байдена. За словами спеціального комітету Палати представників, який розслідував інцидент, напад став кульмінацією плану Трампа, який складається із семи частин, щоб скасувати вибори. Капітолій пав вперше після захоплення його британськими військами у 1814 році.

Ці процеси нашоують на усвідомлення та важливість захисту національних інтересів й превентивації від посягань на національну безпеку країни.

Ключові слова: внутрішній тероризм, спеціальний комітет Палати представників, президентські вибори, сесія Конгресу, колегія вибірників, Капітолій.

Motorin Roman. Capture of the Capitol as an act of domestic terrorism in the United States of America

Among all types of modern terrorism, there is a complex and threatening type of domestic terrorism. First and foremost, it involves life-threatening acts that violate the criminal laws of the United States or any state, are intended to intimidate or coerce civilians, influence government policy through intimidation or coercion, or influence government behaviour through mass destruction, murder or kidnapping, and occur primarily within the territorial jurisdiction of the United States.

An example of this is the events of 6 January 2021, when, following the defeat of US President Donald Trump in the 2020 presidential election, a crowd of his supporters attacked the US Capitol building in Washington, DC. The crowd was trying to keep Trump in power by preventing a joint session of Congress from counting the electoral college votes to formalise the victory of President-elect Joe Biden. According to a special House committee investigating the incident, the attack was the culmination of Trump's seven-part plan to cancel the election. This is the first time the Capitol has fallen since it was captured by British troops in 1814.

These processes raise awareness of the importance of protecting national interests and preventing attacks on the country's national security.

Key words: domestic terrorism, special committee of the House of Representatives, presidential elections, congressional sessions, electoral college, Capitol.

Актуальність дослідження. Внаслідок глобалізаційних та уніфікаційних процесів кількість терористичних явищ зростає. В існуючих у цей час умовах, за яких в Україні активізувалися терористичні загрози державному суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності, виникає невідкладна об'єктивна

необхідність у вивченні досвіду сусідніх країн та адекватній протидії з боку держави таким антидержавним проявам. У зв'язку з цим чи не найбільшу загрозу основам як національній безпеці України, так і політичній безпеці становлять явища терористичного характеру.

З метою ефективного вирішення подібних завдань на державі лежить природний тягар з розробки комплексу заходів і засобів, вивчення досвіду Сполучених Штатів Америки, спрямованих на протидію такої злочинності.

Мета – здійснити аналіз викликів та загроз національній, політичній, а також цивільній безпеці спричиненими масовими заворушеннями.

Стан вивчення проблеми в науковій літературі. Наукових публікацій із тематики дослідження поки що небагато. Ці питання досліджують переважно фахівці з національної безпеки, цивільної безпеки та журналісти. Широкого розголосу набули прес-релізи світових та міжнародних засобів масової інформації. Однак окремих досліджень щодо нападу на Капітолій поки що немає.

Методи дослідження. Автор використав системний підхід. Застосував метод аналізу та синтезу в обробці інформації та структуризації подій. Структурно-функціональний метод передбачив вивчення функціональних зв'язків, взаємодію елементів, функціональне призначення служб, департаментів, відповідальних за громадську безпеку під час масових заворушень. Психологічний метод був ефективний при з'ясуванні особистісних мотивів організаторів атак, їх позиціонування. Метод теорії груп дав можливість розглянути захоплення як боротьбу за політичну владу, тиску, вплив на прийняття політичних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На проведення президентських виборів 2020 року суттєво вплинула смертоносна пандемія COVID-19 у Сполучених Штатах, ранні етапи якої збіглися з первинними президентськими виборами у лютому та березні. Через очевидний ризик для громадського здоров'я губернатори та члени виборчих комісій у кількох штатах відклали первинні вибори або внесли зміни до виборчих процедур, щоб дати можливість виборцям безпечно проголосувати. Серед таких заходів – продовження термінів дострокового голосування та послаблення або скасування вимог щодо отримання або голо-

сування за відкріпними посвідченнями (поштою), які, як очікувалося, мільйони виборців використають як безпечнішу альтернативу особистому голосуванню.

Правильно передбачивши, що виборці Демократичної партії будуть більш схильні до використання відкріпних талонів, ніж виборці Республіканської партії (частково через те, що Трамп неодноразово применшував масштаби пандемії та серйозність хвороби), передвиборча кампанія Трампа, Республіканський національний комітет (РНК) та лідери республіканців у кількох штатах подали десятки судових позовів, стверджуючи, що ці зміни підривають конституційні повноваження законодавчих органів штатів ухвалювати виборче законодавство, а також створюють можливість для фальсифікацій з боку окремих виборців. Майже всі позови були відхилені або відкликані.

На тлі цих невдалих викликів Трамп продовжував неправдиво стверджувати, що демократи планують «сфальсифікувати» вибори шляхом обману виборців і систематичного підривлення, зміни або викидання відкріпних талонів, а також інших незаконних способів. Його звинувачення були пов'язані з його частими твердженнями під час президентської кампанії 2016 року про те, що вибори того року, які він виграв, будуть сфальсифіковані демократами.

Під час зустрічі з пресою рано вранці 4 листопада, наступного дня після виборів, Трамп продовжив свій брехливий наратив про шахрайство демократів, оголосивши себе переможцем і засудивши поточний підрахунок бюлетенів за відкріпними посвідченнями як «обман американського народу». Протягом наступних кількох тижнів він постійно звинувачував Байдена і демократів у тому, що вони вкрали президентські вибори, і повторював теорії змови, пов'язані з вкиданням бюлетенів, мертвими виборцями і шкідливим програмним забезпеченням для машин для голосування, яке видалило або змінило мільйони голосів на користь Трампа. Його неправдиві звинувачення були опосередковано підтримані кількома

членами Конгресу від Республіканської партії, які висловлювали невпевненість у результатах виборів або просто відмовлялися публічно визнати перемогу Байдена.

Їхня розрахована стриманість сприяла поширенню хибних сумнівів щодо чесності виборів серед рядових республіканців. (Такі сфабриковані сумніви згодом були використані губернаторами-республіканцями та членами виборчих комісій у кількох штатах для виправдання нових законів про «чесність виборів», які ускладнили голосування для деяких демократів і полегшили партійним законодавчим органам штатів можливість неналежним чином впливати на результати виборів у масштабах штату або скасовувати їх – див. придушення виборців).

Поки тривав підрахунок голосів, різні групи радикально налаштованих прихильників Трампа швидко об'єдналися навколо ідеї, що силові протести і навіть насильницькі прямі дії необхідні, щоб зупинити підрахунок фальсифікованих бюлетенів і тим самим не допустити вступу Байдена на посаду. Недовговічна група у Facebook під назвою «Зупини крадіжку» була створена 4 листопада і менш ніж за 24 години зросла до 320 000 учасників, перш ніж соціальна мережа закрила її через пости, що містили дезінформацію та заклики до насильства (див. також Колективне насильство). Незабаром ентузіасти «Зупини крадіжку» перемістилися в інші соціальні мережі, де вони повторювали і розвивали теорії змови щодо виборів і організували демонстрації на місцях у кількох містах, у тому числі на виборчих дільницях, де нібито відбувався фальсифікований підрахунок голосів.

Після того, як 14 грудня виборщики від кожного штату віддали свої голоси за президента і віце-президента, давши Байдену перемогу з 306 голосами проти 232, Трамп і його союзники, а також лідери руху «Стоп крадіжкам» та інших протрампівських груп по всій країні звернули увагу на останній, формальний крок у виборах президента США – урочисте відкриття і підрахунок голосів

виборців від кожного штату на спільному засіданні Конгресу під головуванням віце-президента, яке розпочнеться 6 січня, у визначену федеральним законом дату. За повідомленнями, деякі союзники помилково порадили Трампу, що роль віце-президента в підрахунок голосів дасть віце-президенту Трампа Майку Пенсу конституційні повноваження замінити списки виборників від Демократичної партії на республіканські і таким чином заблокувати підтвердження Конгресом перемоги Байдена.

Тим часом у кількох твітах, починаючи з середини грудня, Трамп закликав своїх прихильників вийти на мітинг і марш 6 січня на знак протесту проти церемонії підрахунок голосів. В одному з твітів Трамп заявив: «Будьте там, буде дико!». На мітингу, що проходив у громадському парку біля Білого дому, багатотисячний натовп, який включав членів парамілітарних організацій та інших правих екстремістів, слухав промови особистого адвоката Трампа Руді Джуліані, синів Трампа Дональда-молодшого та Еріка, серед інших. У власній промові, яка почалася близько полудня, Трамп повторив заїжджену брехню і теорії змови про вкрадені вибори; закликав Пенса заблокувати затвердження Конгресом результатів голосування колеги виборщиків – заявивши, що якщо Пенс не буде діяти, натовп мітингувальників не допустить затвердження («Ми просто не дозволимо цьому статися»); закликав натовп «пройти Пенсильванія-авеню» до будівлі Капітолію; і закликав свою аудиторію «боротися, як у пеклі» або «у вас більше не буде країни». Хоча Трамп прямо не наказував присутнім вчиняти незаконні дії, його загалом підбурювальна мова недвозначно натякала багатьом у натовпі на те, що вони будуть виправдані в насильницькому нападі на Капітолій і членів Конгресу, щоб не дати Байдену стати президентом.

Ще до того, як Трамп закінчив свою промову незабаром після 13:00, і якраз під час скликання спільного засідання Конгресу, натовп його прихильників, включаючи членів правоекстремістських

організацій, таких як «Горді хлопці», «Хранителі присяги» і «Три відсотки», а також самоідентифікованих прихильників теорії змови QAnon, прорвався через огорожі по західному периметру території Капітолію, змусивши поліцейських Капітолію відступити до додаткових барикад, розташованих ближче до будівлі (див. Сполучені Штати: Вибори в США 2020 та Вибори президента США 2020: Наслідки: Відмова Трампа поступитися і повстання в Капітолії). Натовп ставав дедалі більшим, оскільки все більше людей прибувало з мітингу, на якому виступав Трамп. Поліцейські Капітолію разом з підкріпленням з Департаменту поліції округу Колумбія були перевантажені. Багатьох офіцерів жорстоко побили смертоносно зброєю (битами, трубами і флагштоками), розпорошили хімічні подразники або розчавили і затоптали натовпом, що набіг. Оскільки заворушення на вулиці продовжувалися, спільне засідання тимчасово перервали, щоб дати можливість Палаті представників і Сенату окремо обговорити республіканський виклик демократичному списку виборщиків від Арізони. Близько 14:00 учасники заворушень прорвали останній бар'єр на західній стороні будівлі і піднімалися сходами Капітолію та лізли на стіни Західної тераси.

Невдовзі після 14:00 учасники заворушень розбили вікна, щоб увірватися в західну частину будівлі, і протягом наступних кількох годин вони вандалізували і грабували внутрішні приміщення та обшукували офіси, шукаючи своїх передбачуваних ворогів у Конгресі. Вони також шукали Пенса, якого тепер засуджували як зрадника за те, що він відмовився втручатися в підрахунок голосів на виборах у Конгресі. (Незадовго до початку спільного засідання Пенс опублікував лист, в якому заявив, що «це моє зважене судження, що моя присяга підтримувати і захищати Конституцію зобов'язує мене не претендувати на одноосібне право визначати, які голоси на виборах повинні бути підраховані, а які ні»). Приблизно о 14:20 Трамп засудив Пенса у твіті своїм підписником,

заявивши, що «Майку Пенсу не вистачило мужності зробити те, що потрібно було зробити, щоб захистити нашу країну і нашу Конституцію». Лише через кілька хвилин після вторгнення члени Палати представників і Сенату отримали повідомлення про те, що в будівлю увійшли протестувальники. Зрозумівши, що їхнє життя в небезпеці, багато законодавців втекли або були евакуйовані з будівлі, або сховалися за столами, в забарикадованих кабінетах і навіть шафах. Пенс був евакуйований у безпечне місце всередині комплексу.

Губернатори Вірджинії і Меріленду врешті-решт направили підрозділи Національної гвардії і військовослужбовців штату для допомоги в охороні будівлі; через бюрократичні затримки Національна гвардія округу Колумбія була мобілізована лише приблизно через три години після початку нападу. Капітолій був остаточно очищений від бунтівників близько 18:00, приблизно через чотири години після того, як вони вперше увійшли до будівлі. Переважна більшість нападників не були заарештовані на місці і просто пішли геть. Після цього Конгрес відновив підрахунок голосів виборців (після того, як республіканці відхилили претензії до списків виборників від Арізони і Пенсильванії), і рано вранці 7 січня Байден був оголошений переможцем президентських виборів 2020 року.

Атака на Капітолій транслювалася в прямому ефірі найбільшими новинними мережами. Трамп сам спостерігав за деякими моментами нападу і, як повідомляється, був задоволений і схвильований побаченням. Після того, як Трамп спочатку чинив опір тиску з боку помічників Білого дому і лідера меншості в Палаті представників Кевіна Маккарті з вимогою засудити напад, він неохоче написав у Твіттері (приблизно о 14:40) заклик до своїх підписників підтримати поліцію Капітолію і «зберігати мир». Аналогічний твіт з'явився приблизно через півгодини. Приблизно о 16:20 Трамп опублікував у Твіттері коротке відео, в якому вкотре стверджував, що вибори були вкрадені.

Висловлюючи свою «любов» до учасників заворушень, він закликав їх «розійтися по домівках», заявивши, що «нам потрібен мир». Пізніше того ж дня він написав у Твіттері: «Ось такі речі і події відбуваються, коли священну перемогу на виборах так безцеремонно і жорстоко відбирають у великих патріотів, з якими так довго погано і несправедливо поводилися. Повертайтеся додому з любов'ю та миром. Запам'ятайте цей день назавжди!».

8 січня Трампа назавжди заблокували у Twitter за твіти до, під час і після нападу, які порушували політику компанії проти прославлення насильства.

Згідно зі звітом Міністерства юстиції, оприлюдненим у липні 2021 року, приблизно 140 співробітників поліції Капітолію та Метрополітену зазнали злочинних нападів з боку натовпу під час нападу 6 січня. Серед цих жертв один помер від серії інсультів після госпіталізації з травмами, отриманими під час нападу, а двоє інших покінчили життя самогубством. Один з учасників заворушень був застрелений міліцією, інший помер від серцевого нападу, а третій, вочевидь, був розчавлений натовпом, що тиснув на нього. Заворушники завдали будівлі Капітолію збитків на суму близько 1,5 мільйона доларів.

13 січня 2021 року Палата представників Конгресу США 232 голосами проти 197 ухвалила єдину статтю імпичменту проти Трампа за підбурювання до заколоту. На судовому процесі в Сенаті в лютому, який розпочався через три тижні після того, як він залишив посаду 20 січня, Трамп був виправданий після того, як лише 57 сенаторів, 10 з яких не вистачило необхідної більшості у дві третини, проголосували за визнання його винним.

Протягом першого року після нападу ФБР і Міністерство юстиції заарештували понад 725 учасників заворушень, звинувативши їх у низці федеральних злочинів, зокрема в нанесенні тілесних ушкоджень співробітникам правоохоронних органів, руйнуванні та крадіжці державного майна, а також у змові з метою перешкоджання роботі Конгресу.

Станом на початок січня 2022 року ФБР ще не вдалося ідентифікувати та затримати понад 350 осіб, які, як вважають, скоїли насильницькі злочини на території Капітолію.

У травні 2021 року республіканці в Сенаті заблокували ухвалення ухваленого Палатою представників законопроекту, який передбачав створення національної комісії з розслідування нападу 6 січня, стверджуючи, що він невинувато дублюватиме поточні розслідування двох сенатських комітетів і Міністерства юстиції (розслідування Сенату, однак, було зосереджене на збоях у розвідці та комунікації правоохоронних органів напередодні нападу). У відповідь Палата представників проголосувала за створення власного комітету – Спеціального комітету з розслідування нападу на Капітолію 6 січня, який провів свої перші слухання наприкінці липня. До початку січня 2022 року комітет опитав понад 300 осіб і зібрав тисячі сторінок записів, пов'язаних з атакою. Він також запросив свідчення і записи у високопоставлених членів адміністрації Трампа та інших соратників і прихильників Трампа, деякі з яких відмовилися співпрацювати зі слідством.

У жовтні 2021 року Трамп подав позов проти комітету до федерального окружного суду, прагнучи заблокувати публікацію кількох сотень сторінок записів, що стосуються його діяльності та комунікацій до і під час атаки, які комітет спочатку запросив у серпні. У грудні, після того, як окружний суд відхилив запит Трампа, а апеляційний суд підтримав це рішення, Трамп подав термінову петицію до Верховного суду з проханням переглянути рішення окружного суду і заблокувати публікацію документів до винесення остаточного рішення у справі. У січні 2022 року Верховний суд відхилив запит Трампа, дозволивши комітету почати отримувати документи з Національного архіву.

Висновки. Отже, сьогодні актуальним завданням для всього світового співтовариства є пошук адекватної та ефективної відповіді на нові виклики. Розуміння даної проблеми підштовхує провідні кра-

їні до мобілізації в боротьбі з міжнародним та внутрішнім тероризмом, проведення двосторонніх та багатосторонніх консультацій та переговорів як на регіональному, так і на вищому рівні. Міжнародне та міждержавне співробітництво виступає у таких умовах визначальною складовою антитерористичної боротьби. В обхід цього положення зупинити його

просто не можливо. Жодна країна сьогодні не здатна протистояти цьому злу одноосібно. Успішне розв'язання вказаної проблеми у межах традиційних підходів за сучасних умов неможливе. Тому головною зброєю у боротьбі з внутрішнім тероризмом загалом залишається законодавство, яке потребує подальшого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Terrorism and Illicit Finance. URL: <https://home.treasury.gov/policy-issues/terrorism-and-illicit-finance> (дата звернення 04.10.2023).
2. Джефф Селдин. Звіт: Ризик для США від іноземних та внутрішніх терористів є «високим». URL: <https://www.holosameryky.com/a/us-sees-high-risk-from-foreign-domestic-terrorists-/7269711.html> (дата звернення: 04.10.2023).
3. Capitol riots timeline: What happened on 6 January 2021? URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-56004916> (дата звернення: 04.10.2023).
4. Capitol Riot Investigations. URL: <https://www.nytimes.com/spotlight/us-capitol-riots-investigations> (дата звернення: 04.10.2023).
5. U.S. Capitol Violence. URL: <https://www.fbi.gov/wanted/capitol-violence> (дата звернення: 04.10.2023).
6. Raskin J. *Unthinkable: Trauma, Truth, and the Trials of American Democracy*. Harper, 2022. 448p.
7. Karl J. *Betrayal: The Final Act of the Trump Show*. Dutton, 2021. 384 p.
8. Shay K. J. *Operation Chaos: The Capitol Attack and the Campaign to Erode Democracy*. Random Publishers, 2022. 312 p.

REFERENCES:

1. U.S. Department of the Treasury (n.d.). *Terrorism and Illicit Finance*, Retrieved from: <https://home.treasury.gov/policy-issues/terrorism-and-illicit-finance>
2. Dzheff Seldyn (2023). *Zvit: Ryzyk dlia SShA vid inozemnykh ta vnutrishnikh terorystiv ye "vysokym"* [Report: Risk to the United States of America from foreign and domestic terrorists is "high"]. Retrieved from: <https://www.holosameryky.com/a/us-sees-high-risk-from-foreign-domestic-terrorists-/7269711.html> [in Ukrainian].
3. BBC News (2023). *Capitol riots timeline: What happened on 6 January 2021?* Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-56004916>
4. The New York Times (2023). *Capitol Riot Investigations Information*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/spotlight/us-capitol-riots-investigations>
5. FBI (n.d.). *U.S. Capitol Violence Analysis*. Retrieved from: <https://www.fbi.gov/wanted/capitol-violence>
6. Raskin J. (2022). *Unthinkable: Trauma, Truth, and the Trials of American Democracy*. Harper. 448p.
7. Karl J. (2021). *Betrayal: The Final Act of the Trump Show*. Dutton. 384 p.
8. Shay K. J. (2022). *Operation Chaos: The Capitol Attack and the Campaign to Erode Democracy*. Random Publishers. 312 p.

УДК 351.854

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-4>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ ЯК НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Панишко Галина Тарасівна,
кандидат історичних наук, доцент,
кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-8870-1543

Одним з різновидів благодійних організацій є благодійний фонд, що має учасників та управляється учасниками, які мають свої активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Відповідно, благодійність може бути заснована як на волонтерській, так і на професійній діяльності благодійників, благодійних фондів, яка орієнтована на допомогу та покращення соціальних стандартів окремих верств чи осіб суспільства. Загалом, благодійний фонд – це організація, що створюється з метою допомоги тим, хто цього потребує без очікування на винагороду. Благодійні фонди є юридичними формуваннями, що діють на основі статуту, мають учасників і контролюються ними. Фонд може мати як одного, так і декількох засновників. Будь-яке використання коштів фондом має юридичне обґрунтування та підтверджене відповідним документом. Українське законодавство визначає такі види благодійної діяльності: проведення благодійних аукціонів, конкурсів, негрошових латарей, інших заходів, що не заборонені законом; публічний збір благодійних пожертв; благодійна спільна діяльність та виконання контрактів (договорів) про благодійну діяльність; безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права та ін. Засновниками благодійних фондів можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права. Засновники благодійного фонду або уповноважені ними особи приймають рішення про створення такої організації, затверджують їх установчі документи, склад органів управління, приймають рішення, пов'язані з утворенням і державною реєстрацією благодійної організації.

Ключові слова: законодавство України, благодійний фонд, державна реєстрація, неприбуткова організація, статут, благодійна програма, оподаткування, форми власності, фізичний і юридичні особи, іноземні громадяни, соціальні проекти.

Panyshko Halyna. Legal regulation of charitable foundations as non-profit organizations in Ukraine

One type of charitable organization is a charitable foundation, which has members and is managed by members who have their own assets to achieve the goals of the charity. Accordingly, charity can be based on both volunteer and professional activities of philanthropists and charitable foundations, which is focused on helping and improving the social standards of individual segments or individuals of society. In general, a charitable foundation is an organization that is created for the purpose of helping those who need it without waiting for reward. Charitable foundations are legal entities that operate on the basis of a charter, have participants and are controlled by them. A fund may have one or several founders. Any use of funds by the foundation has a legal basis and is confirmed by the relevant document. Ukrainian legislation defines the following types of charitable activities: holding charity auctions, competitions, non-monetary donations, and other events that are not prohibited by law; public collection of charitable donations; charitable joint activities and implementation of contracts (agreements) on charitable activities; free transfer to beneficiaries of the right to use and other material rights to property and property rights, etc. The founders of charitable foundations can be legally capable individuals and legal entities, except for state authorities, local governments, and other legal entities of public law. The founders of a charitable foundation or persons authorized by them make a decision on the creation of such an organization, approve their constituent documents, the composition of management bodies, and make decisions related to the formation and state registration of a charitable organization.

Key words: legislation of Ukraine, charitable foundation, state registration, non-profit organization, charter, charitable program, taxation, forms of ownership, individuals and legal entities, foreign citizens, social projects.

У демократичній державі інститути громадянського суспільства відіграють надзвичайно важливу роль і є основною альтернативою у забезпеченні великої кількості суспільних благ. Динамічний розвиток суспільства вимагає того, щоб передача знань, досвіду та основних суспільних норм могла би забезпечуватися різними шляхами [1].

Благодійні організації реалізують діяльність на підставі установчих документів, які можуть визначити особливості діяльності такої організації і не повинні суперечити законам України. Установчим документом благодійного фонду є Статут. Рівень демократизму в будь-якій країні залежить здебільшого від характеру відносин між державою та громадянським суспільством. Організації «третього сектору» є важливими складниками громадянського суспільства, а через них бізнес у межах системи соціального партнерства – між організаціями громадянського суспільства, бізнесу та держави [2, с. 35–42].

Благодійні фонди – організації, оформлені як юридичні особи, що використовують пожертви на реалізацію благодійних програм. Більшість цивілізованих країн на рівні законодавства підтримує благодійність, надаючи фондам, а також особам, що здійснюють добровільні пожертви податкові пільги.

У той же час не можна розцінювати фонд як інструмент для оптимізації податкових витрат. Сучасне законодавство не дозволяє займатися комерційною діяльністю, прикриваючись благодійністю і не виплачуючи податки в повній мірі. Тому всі сучасні фонди – це некомерційні недержавні організації.

В цілому фонди ведуть так звані соціально орієнтовані напрямки або розподіляють гранти на навчання та наукові дослідження в певній соціально значущій галузі. Фінансування для своєї діяльності фонди можуть знаходити такими способами:

- отримання добровільних пожертвувань від фізичних осіб та юридичних установ;
- отримання субсидій та дотацій із місцевого та державного бюджету;

- отримання цільового фінансування або грантів від інших благодійних фондів;

- ведення не забороненої законодавством комерційної діяльності;

- вкладення фінансів у акційні папери або зберігання їх на депозитних рахунках.

Роботу Благодійного Фонду відображає Статут, де прописано зокрема, принципи роботи, методика забезпечення коштів і розподілу пожертв. Своїм Статутом кожна благодійна організація визначає відсоток від грошових надходжень для покриття безпосередньо потреб фонду. Зазвичай, мова йде про 20 % від кожного фінансового надходження, які витрачаються на оренду приміщень, виготовлення рекламної продукції, зарплати основним співробітникам, транспортні витрати тощо.

Основні співробітники – це особи, що займають ключові посади в роботі фонду і відповідають за організацію діяльності: керівник, бухгалтер, юрист і т. д. На соціальні та агітаційні роботи дозволяється залучати волонтерів, які працюють на добровільних засадах.

Благодійний фонд веде діяльність згідно із затвердженою програмою, розвиваючи саме зазначені напрямки. Передача коштів стороні, що їх потребує, відбувається за різними схемами, залежно від призначення і обсягу фінансування фондів:

- передача грошей безпосередньо особі, яка їх потребує (пенсіонеру, хворій людині і т. д.);

- оплата певних послуг (навчання студентів, лікування пацієнта або групи пацієнтів тощо);

- закупівля і передача речей людям, які цього потребують (військові, жителі районів, що пережили стихійні лиха);

- фінансування діяльності вузько-спеціалізованих фондів.

Схема або структура благодійного фонду багато в чому залежить від специфіки його діяльності. Однак, загальні риси є у всіх благодійних організацій – це, зокрема, стосується побудови керівної вертикалі. Вищим органом управління ряду благодійних фондів

України вважається колегіальний орган (найчастіше – загальні збори), що діє відповідно до прийнятого Статуту організації. Орган управління наділений правом затвердження Статуту (або Положення) благодійного фонду, внесення поправок в нього, обрання виконавчого та контрольного органів, затвердження напрямків і програм благодійної діяльності, прийняття інших ключових рішень.

Виконавчий орган фонду – управління. Його повноваження визначені Статутом або Положенням організації. Поточну діяльність благодійного фонду забезпечує адміністративно-виконавчий орган: директор (або президент), група директорів за напрямками. Їх повноваження визначені Статутом організації. Функції контролю за роботою організації виконує наглядова рада фонду, склад якої визначає засновник (засновники) фонду.

Діяльність благодійників і благодійних організацій має суспільний характер, що не суперечить їх взаємодії з органами державної влади і не позбавляє права на отримання державної підтримки. Фізичні та юридичні особи можуть займатися благодійництвом разом з відповідними благодійними організаціями, зареєстрованими в установленому законодавством порядку. Благодійна організація може одночасно займатися декількома видами благодійної діяльності. Конкретні її напрями визначаються благодійниками і Статутами (Положеннями) благодійних організацій.

Законодавство України про благодійну діяльність та благодійні організації базується на Конституції України [3]. Другим за значенням, після Конституції України є Цивільний Кодекс України [4], а також Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [5]. Цей Закон втратив чинність на підставі Закону України № 5073-VI від 05.07.2012. Благодійність організацій регулюється низкою міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими нормативно-правовими актами.

Які ж законодавчі акти регулюють діяльність благодійних організацій? Вперше було передбачено можливість створення організацій, діяльність яких спрямована на задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших загальних інтересів громадян Законом України «Про об'єднання громадян», прийнятим Верховною Радою України 16 червня 1992 року № 2460-XII (Закон втратив чинність на підставі Закону № 4572-VI від 22.03.2012, ВВР, 2013, N 1, ст.1). Однак, цей законодавчий акт та підзаконні нормативно-правові документи, що були прийняті на його виконання, не ввели до правової термінології терміни «благодійництво» і «благодійна діяльність». Такі терміни було застосовано у Постанові Президії Верховної Ради України 26 жовтня 1992 р. № 2731-XII «Про благодійні фонди» (Зі змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 52, ст. 687). (Постанова втратила чинність на підставі Постанови ВР № 179-XIV від 14.10.98, ВВР, 1998, № 48, ст. 297). Одночасно з цими актами вперше було дозволено юридичним особам, в тому числі нерезидентам, брати участь у створенні та функціонуванні благодійних фондів, а отже, в здійсненні безпосередньої благодійної діяльності в Україні.

Ряд українських законодавчих документів, прийнятих у 90-х роках ХХ ст. передбачали шляхи легального здійснення благодійності в режимі пільгового оподаткування об'єктів та суб'єктів благодійної діяльності. Серед них такі законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти:

- Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР (Закон втратив чинність на підставі Кодексу № 2755-VI від 02.12.2010 р. ВВР, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17 ст. 112);

- Указ Президента України «Про справляння податку на добавлену вартість з імпортованих товарів» від 30.06.1995 р. № 499/95 (Указ втратив

чинність на підставі Указу Президента від 27.01.1999 р. № 70/99);

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування, приймання та розподіл гуманітарної допомоги» від 24 липня 1993 р. № 573 (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 553-20000-п від 22.03.2000 р.);

- Розпорядження Кабінету Міністрів «Про звільнення від ввізного мита» від 17 вересня 1993 р. № 740-р (Розпорядження втратило чинність на підставі Постанови КМУ від 29.11.1995 р. № 957-95-п)

- Указ Президента України «Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб» від 21 серпня 1995 р. № 750-95 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 847/96 від 15.10.1996 р.).

Положеннями Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР було передбачено звільнення від податку на прибуток підприємств коштів, матеріальних цінностей та нематеріальних активів, що надаються безкоштовно у вигляді фінансової допомоги або добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб, у тому числі нерезидентів, на користь громадських та релігійних організацій, фондів та установ, метою діяльності яких не є одержання прибутку для здійснення ними екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої, наукової та благодійної діяльності, а також звільнення від аналогічного податку чотирьох відсотків балансового прибутку підприємств у вигляді грошових коштів, матеріальних цінностей і нематеріальних активів, що перераховуються такими підприємствами до вищезгаданих фондів, установ, організацій для здійснення ними різних видів благодійної діяльності. (Закон втратив чинність на підставі Кодексу № 2755-VI від 02.12.2010 р. ВВР, 201, № 13-14, № 15-16, № 17 ст. 112).

Досить ефективним для використання при звільненні від податку на добавлену вартість на импорт був Указ Президента України «Про справляння

податку на добавлену вартість з імпортованих товарів» від 30 червня 1995 року № 499/95, що дозволяв господарюючим суб'єктам, а отже і неприбутковим організаціям та благодійним фондам, отримувати необхідні для їх діяльності імпортовані товари без справляння податку на добавлену вартість. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента від 27.01.1999 р. № 70/99).

24 липня 1993 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Про впорядкування, приймання та розподіл гуманітарної допомоги» № 573, яка передбачала звільнення об'єктів гуманітарної допомоги під час переміщення через митний кордон України від ввізного мита. Однак застосування цього нормативного документа було звужено вичерпним переліком об'єктів, що визнаються ним як гуманітарна допомога. Цей перелік міг бути розширеним в кожному конкретному випадку разовим дозволом. (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 553-20000-п від 22.03.2000 р.).

Звільнення від ввізного мита також передбачало Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 р. № 740-р, а саме на прилади, обладнання і запасні частини до них, матеріали для обладнання, реактиви, зразки та матеріали для дослідів, а також науково-технічну літературу, що ввозиться в Україну лише фізичними і юридичними особами виключно для підтримки неприбуткової науково-технічної діяльності науково-дослідних установ і безпосередньо українських вчених. (Розпорядження втратило чинність на підставі Постанови КМУ від 29.11.1995 р. № 957-95-п).

Указ Президента України «Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб» від 21 серпня 1995 р. № 750-95 у свій час комплексно вирішив питання пільгового оподаткування об'єктів та суб'єктів благодійної діяльності, таких як громадські, релігійні організації, фонди, установи та заклади, метою яких є не одержання прибутку й доходи яких формуються виключно з добровільних пожертвувань та членських внесків

та (або) бюджетних асигнувань. За здійснення ними екологічної, оздоровчої, культурної, освітньої, наукової та благодійної діяльності було встановлено безподатковий режим одержання коштів, матеріальних цінностей та нематеріальних активів, які надходять безкоштовно у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань від інших юридичних та фізичних осіб, у тому числі нерезидентів. Цей пільговий режим поширюється на звільнення коштів, одержаних як добровільні пожертвування, від обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку надходжень в іноземній валюті, а також на звільнення товарів на обкладання податком на добавлену вартість, акцизним збором та ввізним митом під час переміщення таких товарів через митний кордон України. Для фізичних осіб – одержувачів благодійної допомоги, Указом передбачалися пільги в оподаткуванні суми добровільних пожертвувань, одержаних як в грошовій, так і натуральній формі, незалежно від їх розміру. Щоправда, цей Указ не звільняв від обкладання податком на добавлену вартість обороти безкоштовної передачі товарів (робіт, послуг), включаючи імпорتنі, на користь фізичних осіб, а також не вирішив питання звільнення від ввізного мита товарів, що закуповувалися за кордоном за власні кошти неприбуткових організацій. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 847/96 від 15.10.1996 р.).

У подальший період було прийнято ряд Законів та підзаконних актів, які дають можливість державної реєстрації благодійних організацій, надання ними гуманітарної допомоги тощо:

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій» від 30.03.1998 р. № 382;

- Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.11.1999 р. № 1192-XIV;

- Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-

підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV;

- Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст.1)

- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форм заяв у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 18.11.2016 р. № 3268/5

У Закон України України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI були внесені окремі правки та доповнення (редакція від 16.04.2022, підстава № 2173-IX) [6]. Безпосередніми формами здійснення благодійної діяльності суб'єктами благодійництва, відповідно до цього Закону є:

- надання одноразової фінансової, матеріальної та іншої допомоги;

- надання систематичної фінансової, матеріальної та іншої допомоги;

- фінансування конкретних цільових програм;

- допомога на основі договорів (контрактів) про благодійну діяльність;

- дарування або дозвіл на безоплатне (пільгове) використання об'єктів власності

- дозвіл на використання своєї назви, емблеми, символів;

- надання безпосередньої допомоги особистою працею, послугами чи передачею результатів особистої творчої діяльності;

- прийняття на себе витрат по безоплатному, повному або частковому утриманню об'єктів благодійництва;

- здійснення інших благодійних заходів, не заборонених законом.

Благодійні організації набувають прав та обов'язків юридичної особи з моменту їх державної реєстрації, що передбачає включення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права. Державну реєстрацію благодійної організації здійснюють у загальному порядку реєстрації юридичних осіб державні реєстратори за місцем знаходження благодійних організацій відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [7].

Благодійна організація, яка відповідає вимогам податкового законодавства, не є платником податку на прибуток

та включається до реєстру неприбуткових установ та організацій з ознакою неприбутковості (0036).

Отже, благодійний фонд, як і інша неприбуткова організація, може бути засновником комерційного товариства. Дохід, отриманий благодійним фондом від діяльності ТОВ має бути використаний виключно на його статутну діяльність та не може бути розподілений у будь-який спосіб між засновниками, учасниками, працівниками благодійного фонду, крім оплати їх праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брошура «Законодавче регулювання діяльності неприбуткових організацій: світовий досвід та рекомендації для України». 01 жовтня 2001. URL: <https://parlament.org.ua/2001/10/01/broshura-zakonodavche-regulyuvannya-ngo>

1. 2.Панишко Г. Т. МБФ «Скандинавська Дитяча Місія» та ВОБФ «Дитяча Місія. Україна»: благодійна діяльність, партнерська взаємодія у реалізації соціальних проєктів. *Acta Securitatae Volynienses*. Видавничий дім «Гельветика». 2023. № 1. 54 с.

2. Конституція України. № 254к/96-ВР, редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Цивільний Кодекс України. № 435-IV, редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. № 531/97-ВР (втратив чинність на підставі Закону № 5073-VI від 05.07.2012.)

5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Закон України України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI були внесені окремі правки та доповнення (редакція від 16.04.2022, підстава № 2173-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

7. Закон України Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань 15 травня 2003 року № 755, редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

REFERENCES:

1. Laboratoriia zakonodavchychkh initsiatyv (2001). Broshura "Zakonodavche rehuliuвання diialnosti neprybutkovykh orhanizatsii: svitovyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy" [Brochure "Legislative regulation of non-profit organizations: world experience and recommendations for Ukraine"]. Retrieved from: <https://parlament.org.ua/2001/10/01/broshura-zakonodavche-regulyuvannya-ngo> [in Ukrainian]

2. Panyshko H. T. (2023). MBF "Skandynavska Dytiacha Misiia" ta VOBF "Dytiacha Misiia. Ukraina": blahodiina diialnist, partnerska vzaiemodiia u realizatsii sotsialnykh proiektiv [MBF "Scandinavian Children's Mission" and VOBF "Children's Mission. Ukraine": charitable activity, partnership interaction in the implementation of social projects]. *Acta Securitatae Volynienses*. Vydavnychiy dim "Helvetyka". № 1. 54 s. [in Ukrainian]

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Konstytutsiia Ukrainy. № 254k/96-VR, redaktsiia vid 01.01.2020 [Constitution of Ukraine. No. 254k/96-VR, edition dated 01.01.2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy. № 435-IV, redaktsiia vid 01.01.2024 [The Civil Code of Ukraine. No. 435-IV, edition of 01.01.2024]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). Zakon Ukrainy "Pro blahodiinytstvo ta blahodiini orhanizatsii" vid 16.09.1997 r. № 531/97-VR (vtratyv chynnist na pidstavi Zakonu № 5073-VI vid

05.07.2012.) [Law of Ukraine "On Charity and Charitable Organizations" dated September 16, 1997 No. 531/97-VR (expired on the basis of Law No. 5073-VI dated July 5, 2012)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Zakon Ukrainy Ukrainy "Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii" vid 05.07.2012 r. № 5073-VI buly vneseni okremi pravky ta dopovnennia (redaktsiia vid 16.04.2022, pidstava № 2173-IX) [The Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations" dated 07/05/2012 No. 5073-VI was amended and supplemented (edited on 04/16/2022, basis No. 2173-IX)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian]

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). Zakon Ukrainy Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidprijemtsiv ta hromadskykh formuvan 15 travnia 2003 roku № 755, redaktsiia vid 01.01.2024 [Law of Ukraine On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs, and Public Organizations of May 15, 2003 #755, revised as of January 1, 2024]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> [in Ukrainian]

УДК 94(=411.16+411.21+411.171.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-5>

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС ЄГИПТУ НА ПОЧАТКУ 50-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Парамонов Денис Юсупович,

здобувач

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-1812-9171

Стаття присвячено актуальній проблемі розгляду в комплексі зовнішньополітичного курсу Єгипту після зміни влади. На основі різноманітних джерел з'ясовуються фактори впливу на прийнятті зміни, умови становлення і розвитку регіональної політики Єгипту, в першу чергу щодо ізраїльтян. Визначенню суть зовнішньої політики президента Єгипту, спрямованості, теоретичні засади та основні доктрин, а також висвітлено основні механізми реалізації нового зовнішньополітичного курсу в історичній ретроспективі. Цей процес розглянуто в умовах постійних трансформацій як в самому Єгипті, так на Близькому Сході загалом, а також у контексті трансформацій у світовій системі в цілому. З'ясовано характер та природу змін у сприйнятті імперативів близькосхідної політики в Єгипті, як під впливом внутрішньо регіональних чинників – змін у вибудові стратегії розвитку єгипетського суспільства, так і під впливом зовнішніх чинників. Досліджено ступінь залежності основних прерогатив єгипетської політики щодо свого оточення від контексту та еволюції позарегіональних інтересів на Близькому Сході, зокрема радянських. Обґрунтовується висновок, що після антимонархічного перевороту у Єгипті зовнішньополітичний курс кардинально змінився, що призвело до наростання нового витка військових конфліктів на Близькому Сході, а новий єгипетський лідер Г. А. Насер мав на меті одне – стати регіональним гегемоном, знищивши Державу Ізраїль.

Ключові слова: Єгипет, президент, Ізраїль, Близький Схід, регіональна політика, СРСР, ООН.

Paramonov Denys. Egypt's foreign policy course in the early 50s of the 20th century

The article is devoted to the actual problem of consideration in the complex foreign policy course of Egypt after the change of power. On the basis of various sources, the factors influencing the adoption of changes, conditions for the formation and development of Egypt's regional policy, primarily in relation to the Israelis, are clarified. The essence of the foreign policy of the President of Egypt, orientation, theoretical foundations and basic doctrines, as well as the main mechanisms for implementing the new foreign policy course in historical retrospective are highlighted. This process is considered in the context of constant transformations both, in Egypt itself, and in the Middle East as a whole, as well as in the context of transformations in the world system as a whole. The nature and nature of changes in the perception of imperatives of the Middle East policy in Egypt have been clarified, both under the influence of intra-regional factors – changes in building a strategy for the development of Egyptian society, and under the influence of external factors. The degree of dependence of the main prerogatives of Egyptian policy towards its environment on the context and evolution of extra-regional interests in the Middle East, in particular Soviet ones, is investigated. The conclusion is substantiated that after the anti-monarchical coup in Egypt, the foreign policy course changed dramatically, which led to the growth of a new round of military conflicts in the Middle East, and the new Egyptian leader G. A. Nasser had one goal – to become a regional hegemon, destroying the State of Israel.

Key words: Egypt, president, Israel, Middle East, regional policy, USSR, UN.

Після завершення Палестинської війни стає очевидним, що світове співтовариство зацікавлене у збереженні миру у близькосхідному регіоні на основі підписаних родоських угод між ізраїльтянами та арабами. У травні 1950 р. після лондонської зустрічі міністрів закордонних справ США, Британії та Франції

було опубліковано спільну тристоронню заяву («декларація про Близький Схід»). Скасовуючи ембарго на продаж зброї до країн, котрі зобов'язувалися не здійснювати агресивних військових дій, великі держави декларували намір вдатися до відповідних заходів у рамках ООН проти країн-агресорів, застерігаючи

при цьому саме арабів від планів анти-ізраїльського реваншу та реалізації ідеї створення «Великої Сирії» (об'єднання Йорданії, Сирії, Палестини та Лівану в одну країну під владою династії Хашимітів). Завдяки жорсткій позиції великих держав вдалося загасити новий конфлікт, що розпочався у 1951 р. окупацією ізраїльтянами демілітаризованої зони Ель-Ауджа на півночі Синаю. Однак подібні конфлікти, що відбулися й у інших демілітаризованих зонах змусили Ізраїль, посилаючись на потреби створення умов для власної безпеки, окупувати ці зони.

Однак, незважаючи на революційні зміни в країнах Азії, ізраїльтяни намагались самостійно досягти консенсусу з 5 арабськими державами. Одразу ж після проголошення Хішимітського королівства в Йорданії розпочалися таємні переговори з Абдаллахом. Внаслідок чого було укладено угоду про ненапад та встановлення режиму вільної торгівлі терміном на 5 років. Саме після цієї угоди йорданський монарх був убитий членами організації «Аль-Джихад аль-Муккадас». Окрім того, були задіяні спроби встановлення дружніх та партнерських відносини з постреволюційним Єгиптом після захоплення влади Радою революційного командування.

Геополітична ситуація на Близькому Сході кардинально змінилась після анти-монархічного перевороту у Єгипті, здійсненим «вільними офіцерами» (з арабської: «Ад Даббат аль-Ахрар»), випускниками, в основному, військової академії «Аббасія» – Абдель Хакім Амером, Халед Мохі ед-Діном, Камаль ед-Дін Хусейном, Гамаль Абдель Насером, які позбавив влади короля Фарука (1920–1965 рр.), званого в Європі «королем-плейбоєм». Його уряд проводив руйнівну економічну політику, але намагався завоювати популярність за рахунок звільнення багатьох «братів-мусульман» (чисельність яких на той момент складало близько 1 млн. чол.), анулювання угоди від 1936 р., що передбачала встановлення над Суецом військового контролю з боку Британії, і заклику до повного виводу англійських військ із зони каналу та всієї країни.

Опір англійським військам в цьому районі набув форми партизанських дій. У січні 1952 р. відбувся так званий «другий Діншвай», коли англійці блокували і захопили пост єгипетської допоміжної поліції. Тим часом у Каїрі спалахнули масові безпорядки, які влада не могла або і не хотіла контролювати. 26 січня відбулась подія, відома нині як «чорна субота», пов'язана з підпаленням в столиці іноземних магазинів, барів, нічних клубів. Кульмінаційним моментом стала ніч з 21 на 22 липня, коли в результаті безкровного перевороту учасники руху «вільних офіцерів», очолюваного Г. А. Насером, захопили стратегічні позиції в Каїрі. Вранці 23 липня єгиптяни були проінформовані про те, що армія під загальним командуванням генерал-лейтенанта Мухаммеда Нагіба (1901–1984 рр.) узяла владу в свої руки. Розчарований як безпорадним і продажним урядом, так і своїм розпусним королем, народ з радістю сприйняв цю новину. Не маючи чіткої програми, окрім боротьби з корупцією і нестабільністю, керуючись ідеєю незалежності Єгипту, молоді офіцери швидко взялися за зміцнення своїх завоювань. 26 липня король Фарук зрікся престолу на користь свого сина і цього ж дня разом з сім'єю відплив до Італії. Конституція була скасована, а діяльність всіх партій була припинена.

У червні 1953 р. монархія офіційно припинила своє існування і Єгипет 18 червня 1953 р. був проголошений республікою, її президентом став М. Нагіб, що був найстаршим за званням в організації «вільних офіцерів». М. Нагіб був прихильником створення демократичної конституційної із держави різноманітним політичним партій. У цьому його підтримала інтелігенція, буржуазія, «брати-мусульмани», колишні вафдисти. Водночас активну боротьбу за владу розпочав підполковник Гамаль Абдель Насер (1918–1970 рр.), прихильник більш радикальних кроків у боротьбі з Британією та Ізраїлем у зовнішній політиці, а у внутрішній – виступав за продовження та поглиблення революційних процесів та встановлення президентської

республіки деспотичного, авторитарного характеру. На цьому шляху його підтримали армія, профспілки, бідніші верстви населення. Сучасна єгипетська історіографія зображає Г. А. Насера як харизматичного, блискучого і безжального політичного лідера, який трансформував панарабську політику [2]. Поза сумнівом, Г. А. Насер був щирим єгипетським патріотом, який хотів знайти місце свого народу в сучасному світі. Проте водночас він був людиною, що прагнула утриматися при владі за будь-яку ціну. Після дискусії 1954 р. про місце партій у політичному житті країни М. Нагіб поступово усувався від реального керівництва країною, а за деякий час його взяли під домашній арешт.

Першим важливим кроком Г. А. Насера було проведення переговорів з англіцями про укладення нового договору, що передбачав поступове виведення англійських військ із зони Суецького каналу. Для того щоб продемонструвати свою рішучість, єгиптяни здійснили кілька нападів на дислоковані в зоні каналу англійські війська, у відповідь Велика Британія заморозила єгипетські рахунки у своїх банках. Пізніше, коли англо-єгипетські переговори вже наближалися до успішного завершення, бажаючи їх зриву, ізраїльська агентура в Єгипті організувала кілька антианглійських нападів на бібліотеки та кінотеатри. Оскільки єврейських нападників було затримано, Г. А. Насер видав розпорядження інтернувати, а згодом і вислати єврейське населення Єгипту.

У ході англо-єгипетських переговорів було досягнуто порозуміння про скорочення британських військ у зоні каналу з 80 до 20 тис. осіб, а 19 жовтня 1954 р. узгоджено, розрахований на 20 місяців, графік виведення англійських військ з Єгипту. Велика Британія обумовлювала право впродовж 7 років після виведення військ здійснювати нагляд за дотриманням робочого режиму каналу та в разі конфлікту на Близькому Сході, що загрожувало би вільному судноплавству, ввести свої війська на законсервовані в зоні каналу військові бази. Окремий пункт передбачав, що останнє

положення не поширюється на арабо-ізраїльський конфлікт.

Після виведення британських військ у країні було відмінено військовий стан, що діяв з 1952 р., оголошено амністію політв'язням, на загальнонародному плебісциті затверджено конституцію, а Г. А. Насера обрано першим президентом країни. Ліквідувавши того ж року всі політичні партії, військові створили громадсько-політичний рух «Об'єднання свобод» на чолі з самим президентом. Військові лідери Єгипту довгий час не мали визначеної та чіткої політичної програми, проголошуючи ідеологію єгипетського націоналізму. Але у 1953 р. було опубліковано книгу Г. А. Насера «Філософія революції», що задекларувала грандіозні плани нового єгипетського лідера, котрі полягали у швидкій мобілізації мас усіх арабських країн на скинення місцевих режимів, у відновленні панування і колишньої пишності ісламу в регіоні, у об'єднанні всього арабського світу, де саме Єгипету належала б роль гегемона. Проголошувалась ідея, що арабів об'єднує не тільки спільність мови і релігії, але й спільність історії і долі. «Ми – араби!» – це гасло пропитувалося новим керівництвом [3].

Таку політику прийнято називайте арабським соціалізмом, що базувався, за визначенням арабських вчених, на культурній та політико-економічній єдності арабів і була спрямована на «звільнення арабської батьківщини від іноземної колонізації» [4]. Основними рисами арабського соціалізму були: антиімперіалізм, що ґрунтувався на активному зовнішньополітичному нейтралітеті; політико-економічна самостійність; психологічна і фізична мобілізація народу на досягнення за будь-яку ціну прогресу в економіці. Таким чином, доля євреїв була однозначною: оголосивши Ізраїль ставлеником європейського та американського імперіалізму, Г. А. Насер вимагав знищення цієї держави.

Як зазначає у своїй «Історія ХХ століття» Дж. Гренвілл, зважаючи на значні труднощі розбудови державної економіки, Г. А. Насер протягом 1952–1955 рр. не поспішав йти на пряму конфронтацію

як з Ізраїлем, так і з країнами Європи. Однак лютневий рейд ізраїльських військ в Секторі Газа, що було сприйнято ним як акт прямої агресії, поховав усі надії на мир в регіоні. Окремі переговори ще продовжувались, та тепер Г. А. Насер уже вимагав, щоб Ізраїль негайно повернув йорданцям Негев, в результаті чого Йорданія та Єгипет отримали б стратегічно важливий для останніх спільний кордон [5, с. 449].

З метою запобігання рейдів ізраїльських військ на єгипетську територію Г. А. Насер звернувся до країн Заходу з проханням надати йому необхідну сучасну зброю. Англія та Франція обмежилися в 1954 р. невеликими поставками зброї, а США взагалі відмовились постачати зброю на Близький Схід. У цій ситуації Г. А. Насер звернувся по допомогу до СРСР. І вже 27 вересня 1955 р. на військовому параді у Каїрі єгипетська армія продемонструвала найновіші зразки авіаційної, танкової та артилерійської техніки, отримані з Радянського Союзу. Всього за 1953 р. СРСР надав Єгипту 530 одиниць бронетехніки, 500 артилерійських установок, 200 винищувачів та бомбардувальників [6, с. 160]. Водночас, демонструючи загальноарабське єднання, у параді взяли участь військові підрозділи з Лівану, Йорданії, Саудівської Аравії та Йємену. Разом з військовою допомогою СРСР надав й значну фінансову. Зокрема, Єгипет одержав від країн соцтабору 30 % коштів від усіх зовнішніх капіталонадходжень, почавши розбудову машинобудівної, хімічної, металургійної, енергетичної промисловості. Тоді як Сирія, не без підтримки Єгипту, змогла побудувати Єфратський гідровузол та нові лінії електропередач, а Ірак розпочав розвідку нових родовищ в Північній Румейлі [7].

Важливим аспектом правління єгипетського лідера став відверто антизахідний за своїм характером зовнішньополітичний курс. Об'єктом його критики став Багдадський пакт, що виник у 1955 р. як своєрідний аналог НАТО на Близькому Сході з метою ізоляції Єгипту в арабському світі. Крім того, Г. А. Насер почав переговори

з Й. Б. Тіто та Дж. Меру щодо можливості формування блоку «неприєднаних сил». А постійна підтримка національних рухів в країнах Африки викликало незадоволення з боку Франції. Таким чином, як зазначає Ж.-Б. Дюрозель, Г. А. Насер «монополізував для своєї мети все, що було в арабському світі з непримиренного націоналізму, зятого ізоляціонізму та антизахідництва» [8, с. 538]. Остаточо цей геополітичний вектор сформувався після того, як світове співтовариство відмовилось фінансувати будівництво Асуанської греблі, обґрунтовуючи це тим, що Єгипет активно підтримує радикальні угруповання в арабських країнах. Асуанська гребля мала не тільки забезпечити зрошення значної території верхнього Єгипту з метою підвищення родючості єгипетської землі, але й була необхідною для виробництва електроенергії, необхідної для розвитку економіки країни. Проект було оцінено в 1 млрд. дол. У грудні 1955 р. МБРР розглянув прохання Єгипту про надання позики на будівництво греблі. Єгиптянам було запропоновано позику в 270 млн. дол. щорічними квотами по 70 млн. дол., але Каїр не був задоволений ні обсягами, ні графіком планованого кредитування. Окрім того, на початку 1956 р. від надання окремої допомоги єгиптянам відмовили США, протестуючи таким способом проти поставок зброї зі Східного блоку і оголошення «нейтралістської позиції» Єгипету на о. Бріоні 18-20 липня 1955 р. У відповідь, фактично порушивши Константинопольську конвенцію 1888 р., що закріплювала право вільного пересування суден через Суец, Г. А. Насер 26 липня, виступаючи на мітингу з нагоди роковин єгипетської революції, оголосив націоналізацію «Компанії Суецького каналу». Г. А. Насер так обґрунтовува свої дії: «Американці, задихайтеся від сказу! – наголошував єгипетський президент. – Річний прибуток компанії Суецького каналу складає 100 мільйонів доларів. Чом би нам самим не отримувати ці гроші?». Це, звичайно, не влаштувало Англію та Францію, котрі були

головними акціонерами каналу, адже вартість акцій Компанії на фондовій біржі складами 70 млн єг. фг., з яких, до речі, Єгипет отримував лише 7 % [9].

Спроби вирішити спірне питання на Лондонській міжнародній конференції (1–23 серпня 1956 р.) та на РБ ООН (5–15 жовтня 1956 р.) завершилась невдало. Тому, якщо європейські країни зустріли рішення Єгипту з рішучим осудом, то арабський світ сприйняв його з ентузіазмом. Нині точиться гостра дискусія стосовно правомірності дій Г. А. Насера. Проблема пов'язана з дво-значним трактуванням міждержавних договорів та норм міжнародного права. Зокрема, Женевська конвенція 1958 р., яка стосувалась норм експлуатації територіальних вод та прибережних зон, наголошує, що приморська держава може зупиняти рух торгових суден, якщо порушується її «мир, добрий порядок або безпека» (п. 1, ст. 14), і, відповідно, може приймати «міри необхідні для недопущення проходження кораблів, що не являються мирними» (п. 1, ст. 16). Крім того, радянські вчені вказують і на той факт, що в 1957 р. Єгипет не підписував договір про свободу навігацій в протоці. Разом з тим наголошуючи, що лише 5 % зовнішньої торгівлі Ізраїлю проходило через порт Ейлат. У свою чергу, європейські та ізраїльські вчені вказують на те, що насерівський Єгипет просто проігнорував рішення ООН від 1 серпня 1951 р., що зобов'язувало уряд Фарука деблокувати канал, а також на те, що Г. А. Насер фактично порушив Константинопольську конвенцію 1888 р., яка закріплювала право вільного пересування суден через канал як у військовий, так і в мирний час [9].

Націоналізація каналу змусила британський кабінет міністрів прийняти рішення про необхідність підготовки до військових дій. План передбачав встановлення зав'язків з Францією та, головне, з Ізраїлем, який був дуже занепокоєний політикою Єгипту. Географічне положення Ізраїлю робило його надзвичайно уразливим: вторгнення ворогів вглиб території більше, ніж на 24 км, розсікало країну навпіл. Разом з тим

чисельність населення арабських країн було значно більшою, а тому для ведення війни ізраїльтянам необхідно було мобілізувати усіх дорослих до лав збройних сил. Ці аспекти вирішили майбутню стратегію Ізраїлю. Прем'єр-міністр Д. Бен Гуріон, вважаючи, що напад єгипетської армії є питанням часу, домігся взимку 1955 р. від Франції постачання зброї для ізраїльської армії (200 одиниць бронетехніки, 100 танків, 300 вантажівок). Одночасно активізувалась і військова розвідка. Як пише Д. Прохоров («Спецслужба Ізраїлю»): «...весною 1956 р. агентура «Аман» в Польщі повідомила, що під Гданськом почалось навчання єгипетських військових пілотів. Для Тель-Авіву це означало одне – перший президент Єгипту Г. А. Насер готується до війни» [10].

Погіршило стосунки Єгипту та Ізраїлю закриття Г. А. Насером Тіранської протоки і Суецького каналу для пересування ізраїльських суден. Встановлення економічної блокади відчутно вдарило по економіці молодій державі. Тому, розуміючи складність ситуації, Д. Бен Гуріон восени вимагав від великих держав негайного прориву блокади.

Не менш важливою була для Ізраїлю проблема арабів-палестинців. Не було змоги забезпечити їх належними соціальними умовами, надати високооплачувану роботу, наділити необхідною землею. Більшість з них, отримуючи від Г. А. Насера фінансову підтримку (за кожен вдалий рейд 90 єг. фт., не рахуючи бонуси за кожного вбитого єврея), переходили в загони партизанів-«федаїнів» (дослівно означає: «люди, що жертвують собою в ім'я революції»). Базуючись у Секторі Газа (табори № 9, 10, 16) вони з 1953 р. почали здійснювати постійні напади вглиб території Ізраїлю [2].

Всього за період 1951–1956 рр. в результаті диверсійних актів загинуло понад 400 і поранено 900 громадян Ізраїлю. Слід додати, що на території Ізраїлю були відмічені 3000 озброєних зіткнень з арабськими регулярними або нерегулярними силами; араби, що проникли до Ізраїлю з-за кордону, зробили

близько 6000 актів диверсій і грабежу [9]. Це змусило Генсека ООН Дага Хаммаршельда звернутись до Г. А. Насера з вимогами припинити їхнє фінансування. Однак це прохання було проігнороване, оскільки єгипетський лідер був зацікавлений у тому, щоб «федаїни» тримали євреїв у постійній напрузі, змусивши тим самим відвести їхню увагу від проблем з Єгиптом. Реакція ізраїльтян була моментальною: 28 лютого 1955 р. Генштабом була проведена військова операція в Секторі Газа під кодовою назвою «Чорна стріла» з метою знищення усіх військових таборів. Але її наслідки призвели до чергового накручування витка напруги вздовж ізраїльсько-єгипетського кордону та збільшення числа прикордонних інцидентів. Ще багато років після Суецької кризи Г. А. Насер виправдовувався, що саме операція «Чорна стріла» та необхідність відновлення гідності єгипетської армії були основними причинами для встановлення контактів зі Східним блоком [8].

Таким чином, врахувавши всі обставини, ізраїльське керівництво дійшло висновку, що Г. А. Насер дійсно готується до війни. Черговим доказом цього стало утворення у 1955 р. спільного військового командування Сирії та Єгипту; договори про оборону були підписані й з Саудівською Аравією, Ліваном та Йорданією. Окрім того, блокада Суецького каналу, що стало частиною економічної війни, рейди фадаїнів, які приносили нові жертви, нова радянська зброя, яка поступово опановувалась єгипетською армією, змусили Ізраїль пришвидшити темпи підготовки своєї армії до можливої війни.

Отже, після антимоноархічного перевороту у країні, здійсненим «вільними офіцерами», зовнішньополітичний курс Єгипту кардинально змінився, що призвело до наростання нового витка військових конфліктів на Близькому Сході. Новий лідер, який прийшов до влади – Г. А. Насер, мав на меті одне – стати новим регіональним гегемоном, знищивши Державу Ізраїль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Циганкова Е. Сходознавчі студії в Україні: радянський період. Київ : Критика, *Часопис*, 2006. 280 с.
2. Насер Гамаль Абдель: біографія. URL: <https://dailyday.com.ua/mix/naser-gamal-abdel-biografiya.html>.
3. Скороход Ю. Насер Гамаль Абдель. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 480.
4. Beattie, Kirk J. Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics, and Civil Society. Boulder, CO: Westview, 1994.
5. Grenville J. History of the XX century. People. Events. Data. Belknap Press of Harvard University Press, 2000, 1002 с.
6. Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 11. 2008. С. 156–162.
7. Гамаль Абдель Насер. Щоденник про війну в Палестині. Спогади. 2020. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abdel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_viinu_v_Palestyni/.
8. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ : Основи, 1995. 903 с.
9. Бур'ян М. С. Суецький канал. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М-Я. 812 с.
10. Коміренко І.Д. Ізраїлю утворення. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

REFERENCES:

1. Tsygankova E. (2006). Skhodoznavchi studii v Ukraini: radianskyi period [Oriental studies in Ukraine: the Soviet period]. Kyiv: Krytyka, Chasopys. 280 p. [in Ukrainian].
2. DailyDay (2021). Naser Hamal Abdel: biohrafia [Nasser Gamal Abdel: biography]. Retrieved from: <https://dailyday.com.ua/mix/naser-gamal-abdel-biografiya.html> [in Ukrainian].

3. Skorokhod Y. (2011). Naser Hamal Abdel. Politychna entsyklopediia [Nasser Gamal Abdel. Political Encyclopedia]. Kyiv : Parliamentary Publishing House. P. 480 [in Ukrainian].
4. Beattie, Kirk J. (1994). Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics, and Civil Society. Boulder, CO: Westview.
5. Grenville J. (2000). History of the XX century. People. Events. Data. Belknap Press of Harvard University Press, 1002 c.
6. Strelchuk L., Oksamytnyi Y. (2008). Suetska kryza 1956 r. u svitli perebihu arabo-izrailskoho protystoiannia: vytoky, evoliutsiia, naslidky konfliktu [Suez crisis of 1956 in the light of the course of the Arab-Israeli confrontation: origins, evolution, consequences of the conflict]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*. № 11. P. 156–62 [in Ukrainian].
7. Gamal Abdel Nasser (2020). Shchodennyk pro viinu v Palestyni. Spohady [Diary of the War in Palestine. Memories]. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_viinu_v_Palestyni/ [in Ukrainian].
8. Durozel J.-B. (1995). Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dniv [History of diplomacy from 1919 to the present day]. Kyiv : Osnovy. 903 p. [in Ukrainian].
9. Burian M.S. (2004). Suetskyi kanal. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia : u 2 t. [Suez Canal. Ukrainian diplomatic encyclopedia: in 2 vols]. Kyiv : Znannya Ukrainy. Vol. 2 : M-J. 812 s. [in Ukrainian].
10. Komirenko I. D. (2004). Izrailiu utvorennia. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. [Israel education. Ukrainian diplomatic encyclopedia: In 2 vols]. Kyiv : Znannya Ukrainy, 2004. T. 1. 760 p. [in Ukrainian].

УДК 327.56:323.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-6>

ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Примуш Микола Васильович,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID ID: 0000-0001-5769-7345

Ярош Ярослав Богданович,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Дубель Михайло Володимирович,

доктор філософії зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини,
старший викладач кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID ID: 0000-0003-2229-0419

Статтю присвячено дослідженню тенденцій міжнародних політичних конфліктів сучасності. Розглянуто основні події, що відбувалися у 2023 році як у міжнародному, так і внутрішньополітичному аспектах. Значна увага у дослідженні наділяється моніторингу субрегіональних тенденцій світового політичного порядку. Для конфліктології азійських країн найбільшу роль відігравали територіальні конфлікти (Кашмір, Сенкаку). Для європейських країн найбільш характерні були конфлікти, також присвячені спірним територіям (Косово, Кіпр). Окремо авторами досліджено проблематику конфліктології міжнародних відносин на Близькому Сході внаслідок чого підкреслюється негативний вплив релігійних течій на підтримку миру в субрегіоні (Ізраїль та Палестина). Серед тенденцій, що спостерігаються на африканському континенті авторами відзначаються продовження міжнародних територіальних конфліктів (Північний та Південний Судан, Марокко та Полісаріо). Завдяки дослідженню політичних процесів, що відбувалися в Латинській Америці було визначено, що для регіону характерні більш внутрішньополітичні кризи та революційні ситуації, які, проте, можуть перерости у міжнародні конфлікти (Венесуела, Колумбія). Найбільш мирним регіоном можна вважати Північну Америку, проте, нерівномірний розподіл ресурсів та рівень економічного розвитку між країнами призводить до загострень і в цьому регіоні (США та Мексика). Авторами підкреслюється, що миротворчі місії ООН не можуть у повній мірі вирішити більшість міжнародних конфліктних ситуацій у сучасному політичному середовищі. Авторами розглядаються потенційні мотиви до потенційних міжнародних конфліктів майбутнього, серед яких треба підкреслити екологічну загрозу. Наприклад, скорочення доступності прісної води або природних ресурсів може призвести до конкуренції та напруженості у міжнародних відносинах. Крім того, екологічна загроза може стати причиною міграційних потоків та суперечок про кордони. Проте, правильне розуміння та співробітництво в галузі екології та сприяння сталому розвитку можуть сприяти зміцненню міжнародних зв'язків та вирішенню спільних проблем.

Ключові слова: конфліктологія, міжнародні конфлікти, внутрішньополітичні конфлікти, міжнародні відносини, регіональний аналіз.

Prymush Mykola, Yarosh Yaroslav, Dubel Mykhailo. Tendencies of contemporary international political conflicts

The article is devoted to the study of trends in international political conflicts of our time. The main events that took place in 2023 in both international and domestic political aspects were considered. Considerable attention in the research is paid to the monitoring of subregional trends in the world political order. For the conflictology of Asian countries, territorial conflicts

(Kashmir, Senkaku) played the biggest role. For European countries, the most characteristic were the conflicts also devoted to disputed territories (Kosovo, Cyprus). Separately, the authors investigated the problems of conflictology of international relations in the Middle East, as a result of which the negative influence of religious currents on maintaining peace in the subregion (Israel and Palestine) is emphasized. Among the trends observed on the African continent, the authors note the continuation of international territorial conflicts (North and South Sudan, Morocco and Polisario). Due to the study of political processes taking place in Latin America, it was determined that the region is characterized by more internal political crises and revolutionary situations, which, however, can turn into international conflicts (Venezuela, Colombia). North America can be considered the most peaceful region, however, the uneven distribution of resources and the level of economic development between countries leads to exacerbations in this region as well (USA and Mexico). The authors emphasize that UN peacekeeping missions cannot fully resolve most international conflict situations in the modern political environment. The authors consider potential motives for potential future international conflicts, among which the environmental threat should be emphasized. For example, reducing the availability of fresh water or natural resources can lead to competition and tensions in international relations. In addition, environmental threats can cause migration flows and border disputes. However, proper understanding and cooperation in the field of ecology and promoting sustainable development can contribute to strengthening international ties and solving common problems.

Key words: conflictology, international conflicts, internal political conflicts, international relations, regional analysis.

Вступ. Історія становлення конфліктологічного знання чітко демонструє тісний взаємозв'язок між суспільними процесами, що відбувалися, та їх осмисленням у рамках тієї чи іншої наукової парадигми. Бурхливі, кризові етапи у суспільному розвитку, як правило, висували феномен конфлікту до центру наукового інтересу. Марксистська модель класового конфлікту, що виникла у середині XIX ст., була відображенням тих суспільних протиріч, які виникли у Європі на хвилі промислової революції [1, с. 100]. Нові класові розподіли, що склалися в соціальній структурі європейських суспільств, стимулювали політичну думку до розробки іншого образу майбутнього, вільного як від експлуатації, так і від відчуження, що розривало тканину суспільної солідарності. Вихід у новий соціальний простір бачився через революційний розрив із минулим. Незважаючи на стримане ставлення до теорії К. Маркса на Заході, його діагностика основного конфлікту в XIX ст. (як домінантне розмежування) визнається цінним методологічним прийомом в аналізі політичних конфліктів [2, с. 220]. Незважаючи на відмінності в початкових методологічних підходах, принцип домінантного розмежування стосовно нових умов середини XX ст. розвинув Р. Дарендорф, повернувши поняття «клас», зведеному М. Вебером до еле-

мента соціальної стратифікації, його початковий зміст аналітичної категорії, що характеризує примусовий характер суспільної інтеграції [3, с. 256].

Соціальні потрясіння «третьої хвилі демократизації» в останній третині XX ст. переадресували увагу вчених на умови збереження керованості системи під час політичної трансформації. У центрі уваги опинилися питання інституціалізації політичних конфліктів, вироблення правил політичної гри та консолідації суспільства на новій, демократичній основі.

Матеріали та метод. Мета дослідження – визначити тенденції міжнародних політичних конфліктів сучасності. Дослідження ґрунтується на основі публікацій засобів масової інформації, звітах міжнародних організацій. Серед методів, що використовувалися у дослідженні слід відзначити системний, історичний, порівняльний.

Результати. Варто зазначити, що 2023 рік виявився насиченим подіями в міжнародній політиці, з одного боку були зроблені кроки до мирного врегулювання конфліктів, а з іншого боку виникли нові проблеми та напруження між різними країнами.

Сьогодні світ став свідком геополітичної напруги, що зростає, яка торкається багатьох країн і регіонів. Ця напруженість викликана різними факторами,

включаючи конкуренцію за ресурси, територіальні суперечки, релігійні та етнічні розбіжності, а також боротьбу за геостратегічну перевагу.

Одним із найбільш напружених регіонів на сьогоднішній день є Близький Схід. Тут тривають конфлікти між різними державами та всередині них, такі як Сирія, Ірак, Іран, Саудівська Аравія та Ізраїль. Втручання зовнішніх сил, таких як Росія, США та Туреччина, лише посилює ситуацію.

Китай та США перебувають у все більш напружених відносинах через торговельні спори, проблеми з кібербезпекою та домагання на території в Південно-Китайському морі. Ці дві великі держави конкурують за економічну та військову перевагу, що створює додаткову напруженість у світі.

Загалом геополітична напруженість у світі продовжує зростати, її наслідки можуть бути серйозними. Вирішення конфліктів та зниження напруженості потребує участі всіх зацікавлених сторін та пошуку дипломатичних шляхів для примирення та врегулювання розбіжностей.

Один із найгостріших конфліктів в Азії у 2023 році вибухнув між Індією та Пакистаном через спірний регіон Кашмір [4]. Обидві країни претендують на цю територію та не визнають одна одну власником Кашміру. Внаслідок конфлікту виникли збройні сутички, що призвело до жертв серед мирного населення та військовослужбовців.

Ще одним серйозним конфліктом в Азії є суперечка між Китаєм та Японією про групу островів Сенкаку (Діаою). Обидві країни претендують на ці острови, що розташовані у Східно-Китайському морі, та проводять патрулювання у районі архіпелагу. Виникають періодичні інциденти між китайськими та японськими військовими, що загрожує безпеці регіону.

Також у 2023 році продовжився конфлікт між Північною та Південною Кореєю, який розпочався ще у середині 20-го століття. Обидві країни мають різні політичні системи та претендують на весь Корейський півострів. Внаслідок конфлікту було проведено декілька

ядерних випробувань, що викликало велику тривогу у міжнародному співтоваристві.

Конфлікти в Азії мають значний вплив на геополітичну обстановку в регіоні та можуть потенційно призвести до великих військових зіткнень. Міжнародні організації та держави докладають зусиль для врегулювання цих конфліктів та досягнення мирної угоди.

Нагірний Карабах ще одна проблематична територія, суперечки навколо якої тривають вже десятиліттями [5]. Азербайджан та Вірменія претендують на цю область, що призводить до періодичних військових зіткнень та напруженості в регіоні.

Також виникають суперечки між Сербією та Косово. Сербія не визнає незалежності Косова, тоді як Косово вважає себе незалежною державою. Цей конфлікт має політичне та етнічне коріння та зачіпає не лише обидві країни, а й міжнародне співтовариство.

Кіпр є ще однією спірною територією у Європі. Конфлікт між Грецією та Туреччиною на Кіпрі розпочався у 1974 році, він досі залишається актуальним. Кіпр є розділеним островом, де існують дві різні адміністративні зони – грецька та турецька.

Спірні території в Європі продовжують викликати напруженість та конфлікти між країнами. Вирішення цих суперечок потребує дипломатичних зусиль та міжнародного співробітництва.

Одним із головних конфліктів на Близькому Сході нині є криза в Сирії. З початку внутрішнього конфлікту у 2011 році ситуація там продовжує залишатися вкрай напруженою. Різні угруповання продовжують боротьбу за владу, при цьому міжнародні актори підтримують різні сторони конфлікту, що посилює його складність.

Крім того, на Близькому Сході триває конфлікт між Ізраїлем та Палестиною. Питання створення незалежної палестинської держави залишається однією з головних проблем регіону. 2023 року спостерігається погравлення насильства з обох сторін, що додатково ускладнює досягнення мирних угод [6].

Вплив Ірану на регіон також залишається одним із головних питань. Іран продовжує вести агресивну політику та підтримувати різні сили та угруповання на Близькому Сході, що викликає занепокоєння багатьох країн регіону та міжнародної спільноти загалом.

Криза у Ємені є ще одним серйозним викликом для міжнародних відносин на Близькому Сході. Військовий конфлікт між урядовими силами та повстанцями триває, викликаючи гуманітарну катастрофу та регіональні напруження.

Загалом, міжнародні відносини на Близькому Сході у 2023 році залишаються дуже складними та напруженими. Безліч конфліктів і проблем потребують спільних зусиль міжнародного співтовариства, щоб досягти стійкого та мирного рішення, що сприяє стабільності та процвітання регіону.

Однією з проблемних зон на африканському континенті є Сомалі. Межі цієї країни з Ефіопією та Кенія викликають постійну напругу. Конфлікти між цими країнами пов'язані з національними інтересами, територіальними претензіями та боротьбою за доступ до природних ресурсів.

Іншою проблемною зоною є Судан. Незважаючи на те, що Південний Судан здобув незалежність у 2011 році, кордони між цими двома територіями досі викликають напругу та конфлікти. Причини конфліктів пов'язані з розподілом нафтових родовищ, етнічними відмінностями та управлінськими проблемами.

Ще однією проблемною зоною на африканському континенті є Західна Сахара. Це територія, на яку претендують Марокко та Полісаріо (національний визвольний рух). Виникнення конфлікту пов'язане з незаконною анексією території Марокко та боротьбою за незалежність Західної Сахари.

Конфлікти на кордонах в Африці створюють проблеми не лише для самих країн, а й для регіону загалом. Вони впливають на економічний розвиток, безпеку та стабільність. Тому вирішення проблемних кордонів є важливим завданням для міжнародного співтовариства та країн Африки.

Миротворчі місії Організації Об'єднаних Націй (ООН) відіграють важливу роль у вирішенні конфліктів та підтримці миру у світі [7]. Однак у світлі конфліктів між країнами, що зростають, у 2023 році постає питання про долю цих місій.

Миротворчі місії ООН були створені з метою запобігання насильству та громадянським війнам, а також для врегулювання конфліктів між країнами. Вони включають розгортання військових і цивільних сил з метою забезпечення безпеки, гуманітарної допомоги, підтримки політичних процесів та налагодження діалогу між сторонами, що конфліктують.

Однак у 2023 році складна геополітична обстановка та протистояння між різними державами створюють нові виклики для миротворчих місій. Деякі країни сприймають ці місії як порушення свого суверенітету та висловлюють невдоволення їхньою присутністю на своїй території.

Крім того, мінливість ситуації на місцях, складність конфліктів та відсутність політичної волі у деяких сторін призводять до того, що миротворчі місії ООН стикаються з труднощами у виконанні своїх завдань. Вони часто обмежені у своїй діяльності, не можуть забезпечити повну безпеку та гуманітарну допомогу, а також вирішення корінних проблем, що лежать в основі конфліктів.

Незважаючи на ці труднощі, миротворчі місії ООН, як і раніше, є невід'ємною частиною вирішення конфліктів між країнами. Вони можуть відігравати важливу роль у сприянні переговорам, урегулюванні конфліктів та відновленні миру. Однак, для їх успішного виконання, потрібна сильніша міжнародна підтримка, більша політична воля та забезпечення необхідних ресурсів.

Також слід зазначити і регіональні конфлікти у Латинській Америці. Одним із таких конфліктів є ситуація у Венесуелі. Країна переживає політичну та економічну кризу, яка сприяє виникненню напруженості всередині країни та поширюється на сусідні держави. Венесуела стикається з проблемами гіперінфляції, дефіциту продуктів харчування

та медичних засобів, а також з насильством та політичними протиріччями. Це спричиняє занепокоєння сусідніх країн і може призвести до збройних конфліктів.

Іншим конфліктом у Латинській Америці є ситуація у Колумбії. У країні продовжують діяти збройні угруповання, такі як Національна визвольна армія (ELN) і Революційні збройні сили Колумбії (FARC). Ці угруповання залучені до наркотрафіку та інших злочинних діянь, що створює загрозу безпеці та стабільності регіону. Колумбійський уряд веде активну боротьбу із цими угрупованнями, проте конфлікт продовжує залишатися актуальним.

Також важливо відзначити конфлікт на кордоні між Венесуелою та Колумбією. Підвищення напруженості між цими двома країнами може призвести до воєнного конфлікту або масового переселення біженців, що матиме негативний вплив для обох держав.

І ще одним конфліктом у регіоні є ситуація на Гаїті. Країна страждає від політичної та соціальної кризи, яка призвела до масових протестів та насильства. Нестабільність на Гаїті може також вплинути на сусідні країни та призвести до конфлікту на регіональному рівні.

Загалом регіональні конфлікти в Латинській Америці є серйозною загрозою для стабільності та безпеки регіону. Вони вимагають уваги та зусиль міжнародного співтовариства для запобігання можливим збройним конфліктам та насильству.

Спостерігаються економічні та політичні протиріччя також і в Північній Америці. Однією з головних причин цих протиріч є конкуренція між США та Китаєм. Обидві країни є найбільшими економічними та політичними гравцями у регіоні, їх інтереси часто стикаються. Наприклад, США звинувачують Китай у нечесній торгівлі та порушенні інтелектуальної власності, тоді як Китай вважає, що США є перешкодою для свого економічного розвитку.

Крім того, у Північній Америці існують регіональні конфлікти, такі як суперечка між США та Мексикою щодо нелегальної міграції та торговельних відносин. Ці конфлікти можуть призвести до

ускладнення відносин і навіть до збройних конфліктів.

Ще однією причиною протиріч у регіоні є нерівномірний розподіл ресурсів та рівень економічного розвитку між країнами. Наприклад, між багатими США та бідними країнами Центральної Америки спостерігається велика різниця в рівні життя та економічному розвитку. Це може призвести до соціальних та політичних конфліктів.

Суперечності в Північній Америці також пов'язані з кліматичними змінами та екологічними проблемами. Неконтрольована експлуатація природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища призводять до конфліктів між країнами та порушення екологічної рівноваги. Наприклад, Канада та США сперечаються про видобуток нафти та газу в Арктиці.

Загалом економічні та політичні протиріччя в Північній Америці становлять серйозну загрозу для стабільності та безпеки регіону. Вирішення цих протиріч вимагає знаходження компромісів та встановлення довгострокових партнерських відносин між країнами регіону.

Великі держави також беруть активну участь у вирішенні конфліктів через дипломатичні канали. Вони можуть проводити переговори зі сторонами, що конфліктують, та пропонувати мирні плани та компроміси. Завдяки своєму статусу великі держави можуть дотримуватися нейтралітету та сприяти пошуку рішень, заснованих на справедливості та міжнародному праві.

Крім того, великі держави мають можливість надавати військову підтримку в рамках міжнародних операцій та місій з підтримки миру. Вони можуть надавати військові сили та технічну допомогу для припинення або запобігання збройним конфліктам. Також великі держави можуть виступати з посередницькою роллю у припиненні бойових дій та військових сутичок.

Однак, незважаючи на свою важливість, великі держави також можуть бути джерелом напруженості та конфліктів. Їхні інтереси та амбіції можуть суперечити іншим державам, що може

призводити до ескалації конфліктів. Тому важливо, щоб великі держави діяли відповідно до принципів міжнародного права та прагнули мирного врегулювання розбіжностей.

В останні роки світ зіткнувся із загрозою тероризму, що зростає, яка серйозно впливає на глобальну безпеку. Терористичні організації продовжують активно діяти і завдавати непоправної шкоди не лише окремим країнам, а й усьому міжнародному співтовариству.

Однією з основних причин зростання терористичної загрози є радикалізація молоді у багатьох країнах світу. Безліч факторів, таких як соціальна нерівність, політична нестабільність та релігійні конфлікти, сприяють цьому процесу. Радикалізовані молоді люди стають легкою мішенню для терористичних угруповань, які використовують їх у якості рекрутів та виконавців своїх кривавих планів.

Терористична загроза також пов'язана з розвитком технологій та глобалізацією. Інтернет та соціальні мережі стали засобом для рекрутингу, обміну інформацією та планування терористичних акцій. Більш того, технічний прогрес дозволяє терористам використовувати нові методи та зброю, що робить їх дії більш небезпечними та руйнівними.

Боротьба з тероризмом та забезпечення глобальної безпеки стали пріоритетними завданнями міжнародного співтовариства. Безліч країн об'єднують свої зусилля у боротьбі з терористичними угрупованнями та вживають заходів для запобігання терористичним акціям. Важливою складовою цієї боротьби є обмін інформацією та координація дій між різними правоохоронними органами різних країн.

Оскільки терористична загроза не знає кордонів, ефективна протидія потребує міжнародного співробітництва та узгоджених дій. Лише об'єднавши зусилля, країни зможуть ефективно протистояти тероризму та забезпечити глобальну безпеку.

Релігійні розбіжності та нерозуміння між країнами продовжують бути однією з головних причин конфліктів у світі.

Релігія залишається важливим аспектом культури та ідентичності народів, але водночас вона може стати джерелом напруженості та протистояння.

Одним з найбільш помітних прикладів релігійних конфліктів у 2023 році є конфлікт між Ізраїлем і Палестиною, що триває. Цей конфлікт має коріння в релігійних та територіальних протиріччях, пов'язаних з Єрусалимом, яке є священним містом для іудаїзму, християнства та ісламу.

Ще один релігійний конфлікт, який значно впливає на міжнародні відносини, це війна в Сирії, де сили уряду і повстанці борються за владу. Конфлікт у Сирії має також релігійну складову, тоді як уряд переважно представлений алавітами, мусульманським сектором, повстанці в основному суніти.

Релігійні протиріччя також можуть бути у контексті внутрішніх політичних конфліктів. У деяких країнах, таких як Індія, виникають напруження між різними релігійними групами, що може призвести до ескалації насильства та конфліктів.

Конфлікти, засновані на релігійних розбіжностях, є складними і потребують глибокого розуміння та поваги до різних вірувань та культур. Вирішення таких конфліктів часто потребує міжнародних зусиль та діалогу, а також заохочення до толерантності та взаєморозуміння між різними релігійними групами.

Екологічна загроза також може призвести до конфліктів між країнами. Наприклад, скорочення доступності прісної води або природних ресурсів може призвести до конкуренції та напруженості у міжнародних відносинах. Країни, які не мають достатнього доступу до водних ресурсів, можуть почуватися вразливими та спробувати захистити свої інтереси шляхом силового протистояння.

Крім того, екологічна загроза може стати причиною міграційних потоків та суперечок про кордони. Зміна клімату, вплив природних катастроф та екологічних криз можуть змусити людей шукати нові місця проживання. Це може викликати напруженість між країнами, пов'язану з питаннями при-

йому біженців, контролю над кордонами та розподілу ресурсів.

Боротьба з екологічною загрозою вимагає співпраці та координації дій міжнародної спільноти. Можливість вирішувати екологічні проблеми та суперечки в галузі навколишнього середовища може зміцнити довіру та співпрацю між країнами. Однак, якщо питання екології не враховуватимуться в міжнародних відносинах, це може призвести до подальшого посилення конфліктів та напруженості.

Загалом екологічна загроза істотно впливає на міжнародні відносини. Вона може стати причиною конфліктів, суперечок та напруженості між країнами. Однак, правильне розуміння та співробітництво в галузі екології можуть сприяти зміцненню міжнародних зв'язків та вирішенню спільних проблем.

Суперечки щодо кордонів та міграційних потоків стали однією з головних проблем міжнародних відносин у 2023 році. Конфлікти між країнами на цьому тлі лише посилюються, викликаючи напруженість та нестабільність у світі.

Однією з найгостріших проблем стала ситуація з біженцями. В умовах зростання числа біженців, країни, які їх приймають, і країни, через які проходять міграційні потоки, стикаються з серйозними проблемами. Суперечки про те, хто має приймати біженців, як вони мають бути розміщені та інтегровані, призводять до конфліктів між країнами.

Деякі країни запроваджують жорсткі міграційні політики та закривають свої

кордони, відмовляючи у прийомі біженців. Це викликає протести з боку міжнародних організацій та інших держав, які вважають подібні дії незаконними та тими, що порушують права людини.

У той же час деякі країни стикаються з проблемами на своїх кордонах. Наприклад, країни Європи, які є пунктом призначення для багатьох біженців, стикаються із проблемою незаконних перетинів кордонів та нестачею місць для розміщення біженців. Це викликає напруженість із сусідніми країнами та призводить до конфліктів у відносинах між ними.

Загалом міграційні потоки та проблеми з кордонами є серйозною проблемою для міжнародного співтовариства у 2023 році. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу та взаємодії між країнами, що надасть можливість знайти справедливе та ефективне рішення.

Висновки. У політичній конфліктології вивчаються різні типи політичних конфліктів, що виникають у суспільстві. Політичний конфлікт – це ситуація, коли різні групи чи індивіди мають суперечливі інтереси чи цінності та прагнуть досягти своєї мети за допомогою інших. Вивчення політичної конфліктології допомагає зрозуміти, як виникають та ескалюються конфлікти, а також те, як їх можна запобігти чи вирішити. Це важливе знання для тих, хто працює у політиці, дипломатії, міжнародних відносинах та інших сферах, де конфлікти є невід'ємною частиною роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Примуш М.В. Політичні конфлікти та їх типи. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 96–104.
2. Beyme K. von. *Die politischen Theorien der Gegenwart. Eine Einführung*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1992. 259 S.
3. Dahrendorf R. *Der Wiederbeginn der Geschichte. Vom Fall der Mauer zum Krieg im Irak*. Reden und Aufsätze. München: C.H. Beck Verlag, 2004. 350 S.
4. Верховний суд Індії підтримав рішення уряду про скасування особливого статусу штату Джамму і Кашмір. URL: <https://suspilne.media/637030-verhovnij-sud-indii-pidtrimav-risenna-uradu-pro-skasuvanna-osoblivogo-statusu-statu-dzammu-i-kashmir/>
5. Нагірний Карабах: нескінченний конфлікт. URL: <https://www.dw.com/uk/nagirnij-karabah-neskincennij-konflikt/a-66947953>
6. З ким воює Ізраїль: історія ізраїльсько-палестинського конфлікту. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231026-z-kym-vouyue-izrayil-istoriya-palestyno-izrayilskogo-konfliktu/>
7. United Nations Peacekeeping Forces. Facts. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1988/un/facts/>

REFERENCES:

1. Примуш М.В. (2010). Politychni konflikty ta yikh typy [Political conflicts and their types]. *Politychnyy menedzhment*. № 1. P. 96–104 [in Ukrainian].
2. Beyme K. von. (1992). Die politischen Theorien der Gegenwart. Eine Einführung. Opladen: Westdeutscher Verlag. 259 P. [in German].
3. Dahrendorf R. (2004). Der Wiederbeginn der Geschichte. Vom Fall der Mauer zum Krieg im Irak. Reden und Aufsätze. München: C.H. Beck Verlag, 350 P. [in German].
4. Mykhailov D. (2023). Verkhovnyy sud Indiyi pidtrymav rishennya uryadu pro skasuvannya osoblyvoho statusu shtatu Dzhammu i Kashmir [The Supreme Court of India upheld the government's decision to revoke the special status of the state of Jammu and Kashmir]. Retrieved from: <https://suspilne.media/637030-verhovnij-sud-indii-pidtrimav-risenna-uradu-pro-skasuvannya-osoblivogo-statusu-statu-dzammu-i-kasmir/> [in Ukrainian].
5. Astrid Prange de Oliveira (2023). Nahirnyy Karabakh: neskinchennyy konflikt [Nagorno-Karabakh: The Endless Conflict]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/nagirnij-karabah-neskincennij-konflikt/a-66947953> [in Ukrainian].
6. Kozhushko A. (2023). Z kym voyuye Izrayil: istoriya izrayilsko-palestynskoho konfliktu [Who Is Israel at War With: A History of the Israeli-Palestinian Conflict]. Retrieved from: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231026-z-kym-voyuye-izrayil-istoriya-palestyno-izrayilskogo-konfliktu/> [in Ukrainian].
7. Nobelprize (n.d.). United Nations Peacekeeping Forces. Facts. Retrieved from: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1988/un/facts/> [in English].

УДК 351.862.4:17.022.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-7>**ЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****Шваб Мар'яна Анатоліївна,**

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології та державного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-6777-4313

У статті з'ясовано місце «національних цінностей» у триаді основних рушійних сил національної безпеки – «національні цінності, інтереси та цілі», які визначають зміст, характер, конфігурацію та спрямованість національної безпеки. У національній безпеці держави «національним цінностям» відведено перше місце, як найстабільнішому елементові системи, на протипагу «національним інтересам», що формуються під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин. За основу розгляду взято поняття «цінність» як філософську категорію, в її історичному та культурно-цивілізаційному розвитку. «Цінність» потрактовано як критерій і спосіб оцінки значимості об'єктів і явищ оточуючого світу для людини і суспільства, які виявляються в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках тощо. Основною характеристикою цінності визначено значення та зміст, що надається певним об'єктам природи, матеріальним і духовним благам. Об'єкти (речі та явища) стають цінностями, коли входять до сфери людського існування та діяльності.

У сфері державної політики національної безпеки категорію «національні цінності» розглянуто як фундаментальні моральні норми, звичаї, традиції, що визначають життєву позицію людей, а також надбання суспільства в матеріальній та духовній культурі. Національні цінності складаються в процесі еволюції культури, економіки, технологій.

На основі аналізу світоглядних, культурологічних, історичних, соціально-економічних, географічних, демографічних особливостей і традицій розвитку України, сутності категорії «національні цінності» сформована така система національних цінностей України: державний суверенітет, територіальна цілісність, демократія, сім'я, рівність прав, патріотизм та відданість у захисті Вітчизни, соціальна справедливість (нетерпимість до корупції), колективізм, миролюбність, толерантність, доброзичливість, плекання матеріального та духовного надбання українського народу тощо.

Ключові слова: національна безпека, цінності, національні цінності, цінності національної безпеки України.

Shvab Mariana. Values of national security of Ukraine

The article clarifies the place of "national values" in the triad of the main driving forces of national security – "national values, interests and goals", which determine the content, nature, configuration and direction of national security. "National values" are given the first place in the national security of the state, as the most stable elemental system, as opposed to "national interests", which are formed under the influence of internal and external circumstances. The basis of consideration is the concept of "value" as a philosophical category, in its historical and cultural and civilizational development. "Value" is interpreted as a criterion and method of assessing the significance of objects and phenomena of the surrounding world for man and society, which are manifested in moral principles and norms, ideals, attitudes, etc. The main characteristic of value is the meaning and content given to certain objects of nature, material and spiritual goods. Objects (things and phenomena) become values when they enter the sphere of human existence and activity.

In the sphere of state policy of national security, the category of "national values" is considered as fundamental moral norms, customs, traditions that determine the life position of people, as well as the assets of society in material and spiritual culture. National values are formed in the process of evolution of culture, economy, and technologies.

Based on the analysis of worldview, cultural, historical, socio-economic, geographical, demographic features and traditions of the development of Ukraine, the essence of the "national values" category, the following system of national values of Ukraine was formed: state sovereignty, territorial integrity, democracy, family, equal rights, patriotism and devotion to the protection of the Motherland, social justice (intolerance to corruption), collectivism, peace-loving, tolerance, benevolence, nurturing the material and spiritual heritage of the Ukrainian people, etc.

Key words: national security, values, national values, values of national security of Ukraine.

Вступ. Проблематиці національної безпеки присвячено дослідження Володимира Горбуліна, Анатолія Качинського, Павла Гай-Нижника, Леоніда Чупрія, Віктора Калюха, Євгена Романенка, Сергія Шергіна, Петра Лісового, Юлії Лісовської тощо. Сутність теоретичних підходів до дослідження проблем у сфері національної безпеки обумовлює потребу в концептуалізації відповідних воєнно-теоретичних поглядів, доктринальних положень і ціннісного контексту у сфері національної безпеки. Невід'ємною частиною (і першим кроком) у теоретичного обґрунтування кола питань національної безпеки є визначення індивідуальності системи забезпечення національної безпеки держави (України) та її суб'єктів у триєдиній системі понять – національні цінності, інтереси та цілі, основним з яких є поняття «цінності».

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає в визначенні індивідуальності системи забезпечення національної безпеки держави (України) та її суб'єктів у триаді «національні цінності, інтереси та цілі» з виділенням першого, історично сформованого елемента – «цінності». Завданням дослідження є з'ясування питання адаптації українською спільнотою історичних понять «цінності» та «національні цінності» в умовах загрози національному суверенітету держави України на початку ХХІ ст.

Матеріали та методи. Концептуальна оцінка викликів та загроз національній безпеці спирається на методологію та інструментарій науки публічного управління та адміністрування й теорію національної безпеки, на основі якої формується безпекова складова національної політики. На рубежі ХХ і ХХІ ст. перед суб'єктами забезпечення національної безпеки постала низка нових завдань: протидія гібридним загрозам – воєнній кібернетичній, інформаційній тощо. Необхідність ефективної протидії гібридним загрозам на національних та глобальних рівнях актуалізує конструювання сучасних теоретичних концепцій національної безпеки.

Результати дослідження. У дослідженні з'ясовано місце «національних цінностей» у триаді основних рушійних сил національної безпеки – «національні цінності, інтереси та цілі», які визначають зміст, характер, конфігурацію та спрямованість національної безпеки. У сфері державної політики національної безпеки категорію «національні цінності» розглянуто як фундаментальні моральні норми, звичаї, традиції, що визначають життєву позицію людей, а також надбання суспільства в матеріальній та духовній культурі. Система національних цінностей України потрактована як державний суверенітет, територіальна цілісність, демократія, сім'я, рівність прав, патріотизм та відданість у захисті Вітчизни, соціальна справедливість (нетерпимість до корупції), колективізм, миролюбність, толерантність, доброзичливість, плекання матеріального та духовного надбання українського народу тощо.

Обговорення результатів. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки ведуть свій початок із світоглядно-філософських понять «безпеки» та «небезпеки». Вальфганг Шільд описав покарання особи, яка порушила, вчинила вбивство кровного родича (чи порушила табу інцесту) і тим порушила «священний порядок племені». Співплемінники мали відчувати жах та огиду й могли усунути непорозуміння лише визнавши винуватця шкідливою і небезпечною істотою, яка вдерлася чи проникла до племені, а тому її треба вигнати, або знищити, вдавшись до магічних ритуалів. У злочинцеві вбачали вовка у людській подобі (вовкулаку), чудовисько, яке не належить до світу людей, а відтак нелюдину. А що небезпечні сили, які спонукали індивіда до злочину, як вважали, локалізуються в тілі істоти, то жорстокішими мали бути заходи щодо цього тіла. Порушника треба було закопати під грудями каміння, втопити в болоті та прибити кілком до дна; його треба було вкрити терном, щоб відлякувати демонів, можливо, навіть і спалити чи пустити вниз за водою. Просто його вбити було

недостатньо. Небезпека могла виходити і з мертвого, бо вважали, що тілесна життєва сила зникає лише під час повільного процесу. Тривалий час убитий міг існувати як привид, як вампір. А тому тіло цього немерця подрібнювали, вішали його гнити на шибениці або ж віддати до царства мертвих.

Усе щойно описане – це заходи, за допомогою яких людина намагалася позбутися джерела небезпеки для світу (нехай цей світ обмежувався територією життя племені), захиститися від нього, знищити його. Їх підживлювали страх, огида, гнів до злочину, позаяк злочин, через свою очевидність, завдавав шкоди статусові цієї особи в межах порядку як цілого, його «честі» в найглибшому розуміння цього слова. Вбивши злочинця, співплемінники відновлювали правопорядок, а отже «безпеку» племені. Християнізація тривалий час нічого не змінювала у такому сприйнятті та розумінні світу, тілесності і вчинків. Лише порядок та устрій виводили вже зі Старого Завіту й розглядали як Боже творіння. Це лягло в основу подальших змін [14, с. 487, 490].

Отже, цінності формуються впродовж історичного процесу, розвитку матері-

альної та духовної культури суспільства. Діалектично «культура» пов'язана з економікою, соціальною системою і політикою, але є їх об'єднуючим фактором, «взаємов'язуючи всі інші підсистеми соціальної життєдіяльності та забезпечуючи стійкість людського існування» [16, с. 152]. У тріаді системи національної безпеки, а це – національні цінності, інтереси¹ та цілі², цінності є «найменш рухомий та найбільш стабільний елемент системи³ (те, що психолог Расс Гарріс назвав «ongoing action» (постійна дія) [1]). Від відповіді на стратегічне запитання «Які національні цінності треба захищати? – залежить і те, якою має бути система національної безпеки України та якою мірою можна визначити рівень її достатності [11, с. 19].

З точки зору психолога Расса Гарріса, цінності – це найглибші бажання нашого серця щодо того, як ми хочемо взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та зі собою. Цінності – це «обрані характеристики постійних дій», тобто те, що людина хоче робити на регулярній основі (ongoing action), у рамках співпраці, зосередженості і справедливості (global qualities) і не з примусу, а свідомо та вільно (desired) [1]. Расс Гарріс

¹ Наукові дискусії з питань національних інтересів між представниками політичного реалізму та ідеалізму почалися в Сполучених Штатах Америки в 1950-ті рр. (в контексті дискусій довкола міжнародних відносин). «Ідеалісти» стверджували, що у визначенні національних інтересів головна роль не «колективноолежає морально-етичним факторам, то «реалісти» вважали неприпустимим будувати зовнішню політику на «універсальних нормах моралі». Свою позицію щодо «національного інтересу», як наріжного каменю будь-якої держави, «реалісти» сформулювали в категоріях влади та сили. Вони вважали, що саме поняття «національний інтерес» має сенс тільки в контексті міжнародних відносин, а його реальне існування є продуктом взаємодій між діючими суб'єктами міжнародної політики. У ході дискусії робилися спроби поєднати обидва концепти. Результатом численних досліджень в рамках міжнародних організацій та дослідницьких центрів (ООН, ОБСЄ, НАТО, СІПРІ, Корпорація РЕНД тощо) стало напрацювання понять «колективної», «загальної» та «всеохопної» безпеки. Теоретичною базою цих типів безпеки стали концепції «балансу сил» та «балансу загроз», а поняття «баланс інтересів» з'явилося згодом, завдяки завершенню міжсистемної конфронтації і формуванню в 1990-ті рр. постбіполярної системи міжнародних відносин [19, с. 29]. У підсумку, національним інтересом визнано: усвідомлене, офіційно виражене ставлення до національних цінностей. Національний інтерес – це, по суті, інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему та поєднують інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних та політичних груп з інтересами держави. У суперечці міркувань «виграли», як розуміємо, «ідеалісти» – Лерча, Саїд на протилежність «реалістам» – Марґентау та іншим [7, с. 32].

² Національні цілі формуються на основі національних інтересів та національних цінностей. Національні цілі – це конкретні ключові завдання, які держава ставить перед собою для захисту національних інтересів та національних цінностей. Національні цілі – це своєрідний дороговказ розвитку суспільства до побудови моделі безпечної і життєздатного суспільства та держави [7, с. 39]. Цілі найбільш рухомий елемент. Вони визначають національні інтереси з урахуванням внутрішньої і зовнішньої політики [11, с. 19].

³ Інші елементи системи національної безпеки – національні інтереси і цілі. Національні інтереси – елемент порівняно динамічний (змінний), формується на базі національних цінностей під впливом довгострокових тенденцій суспільного розвитку. Національні цілі – найбільш рухомий елемент. Цілі визначаються національними інтересами з урахуванням внутрішньої та міжнародної обстановки [11, с. 19]. Так, наприклад, в умовах загрози державному суверенітету України з боку Російської Федерації, було сформовано цілі реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, відповідно до «Стратегії воєнної безпеки України» (2021): достатні оборонні спроможності держави..., які можуть забезпечити стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України; потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави...; 3) ефективний менеджмент у сфері оборони...; професійний особовий склад Збройних Сил країни та інших складових сил оборони...; сучасне високотехнічне озброєння, військова та спеціальна техніка Збройних Сил України...; побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО [18]. Отже, цілі в умовах війни сформульовано в категоріях захисту від агресії. В умовах досягнення переможного миру, вони можуть бути змінені.

наголошує на необхідності усвідомлення, що хоча людина має багато контролю над тим, як чинить, але не має жодного контролю над тим, що отримує. Тому має сенс зосередитися на тому, що найбільше залежить від нас. Відповідно до міркувань Расса Гарріса, цінності існують лише в теперішньому часі, а не в майбутньому, як цілі, вони не потребують обґрунтування чи схвалення, є пріоритетними, їх обирають вільно. «Оскільки всі наші цінності доступні в кожен момент, – пише Расс Гарріс, – нам може бути корисно визначити пріоритети... Ми можемо цінувати любов і турботу про наших батьків (друзів, партнерів тощо), але якщо вони постійно ворожі, жорстокі чи зраджують нас, ми можемо обмежити чи змінити звичне спілкування (або вжити інших заходів), тому що наші цінності навколо турботи про себе мають пріоритет. Таким чином цінності любові і турботи не зникли, вони допомогли визначити пріоритет» [1].

Отже, в понятті «національні цінності» основним є поняття «цінності» і саме вони є базовими засадами забезпечення безпеки країни. Їх утрата може призвести до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Як наукова категорія «цінність» починає розглядатися на початку 1860-х рр. Виникає теорія цінностей, що з перших десятиліть ХХ ст. виокремлюється в теоретичну дисципліну – аксіологію (від грецького слова *axios* – цінність та *logos* – вчення [15, с. 513]. Вчення про цінність після праць⁴ німецького філософа Рудольфа Германа Лотце (1817–1881) стає філософською теорією, що має на меті з'ясувати якості та властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси та бажання людей [4]. Відтоді у науковій літературі «цінність» трактується або як об'єктивна властивість речей, що міститься в їх власній природі, або ж як предмет зацікавленості окремих суб'єктів. Цінність розглядається як критерій і спосіб оцінки зна-

чимості об'єктів і явищ оточуючого світу людини і суспільства, які виявляються в моральних принципах і нормах, ідеалах та установках. Цінність об'єкта визначається не тільки його властивостями, а й особливостями відношення до потреб та інтересів людини. Основною характеристикою цінності є значення і зміст, що надаються певним об'єктам природи, матеріальним і духовним благам. Речі, явища стають цінностями, оскільки вони входять до сфери людського існування, діяльності [11, с. 21].

Тепер найпоширенішим визначенням цінності є її розуміння як суб'єктивної значущості певних явищ реальності, тобто їх вагомості для потреб людини та суспільства. Існують, принаймні, два типи цінностей: ті, сенс яких визначається реальними потребами й інтересами людини, і ті, що, навпаки, надають сенс існуванню людини. Важливо, що демократичні цінності, які є орієнтирами людської свідомості, належать до другого із зазначених класів. Загалом переважають міркування, що національні цінності – це наявні чи ідеальні, матеріальні, соціальні й духовні блага, що задовольняють інтереси та потреби людей і сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства і держави [11, с. 21].

Щодо державної політики національної безпеки, то Володимир Горбулін погоджується із таким визначенням категорії «національні цінності»: це переконання, моральні настанови, стандарти та більш специфічні норми, що впливають на процес вироблення політики на всіх рівнях – індивідуальному, груповому, організаційному та суспільному – через спрямування та стримування поведінки і дій учасників процесу творення політики, впливаючи на їхнє сприйняття бажаного кінцевого стану (кінцевих цінностей) і прийнятих засобів (інструментальних цінностей) для його досягнення [10].

З-посеред сотень видів цінностей, в основному, розрізняють дві базові – природні та соціальні цінності. Природні цінності людини пов'язані з потребами в їжі, житлі, потребами продовжувати

⁴ Йдеться про працю «Система філософії» у 2-х частинах (1884) [3; 4].

рід (та задоволенні інших біологічних потреб), тобто набір усього, що забезпечує нормальні умови буття людини. Для держави природною цінністю є визначена географічно територія, належний захист якої гарантує безпеку держави. Природні ресурси є також важливими природними цінностями як суспільства (людей), так і держави (інституцій). Вони формують потенціал, який держава може використати для гарантування безпеки [7, с. 30].

Соціальні цінності характеризують людину як соціальну істоту, тобто її інтереси реалізуються в межах групи людей чи осіб. Будь-який об'єкт, який розглядається як життєво важлива умова існування даної спільноти, може бути соціальною цінністю. Соціальні цінності виступають критерієм оцінювання вчинків соціальних груп і окремих індивідів щодо прийнятої ними системи цінностей [8]. Соціальні цінності поділяються на матеріальні та духовні. До матеріальних належать матеріальні блага, а до духовних – досягнення пізнання, науки, культурні явища, мистецтво. Духовні національні цінності консолідують інтереси різних соціальних груп та соціалізують особу в конкретному суспільстві [11, с. 21–22]. Щоправда, національні цінності можуть так само змінюватися, як і національні інтереси, хоча з меншою інтенсивністю, в межах наступних поколінь.

Завдання тим більш важливе тому, що, по-перше, Україна перебуває на межі двох різних західноєвропейської та східнослов'янської цивілізацій⁵. По-друге, різними є природно-кліматичні умови розташування українського етносу⁶. По-третє, чинником українських національних цінностей є демографічний. У ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

до найбільш руйнівних соціальних катастроф належать: російсько-японська війна (1904–1905), епідемія холери (1910), Велика Війна (1914–1917), революційна доба (1918–1920), голод (1921–1934), Голодомор (1932–1934), Великий терор (1937–1938), Друга світова війна (1939–1945), голод (1946–1947), «криза смертності» (1969–1984), трансформаційні реформи (з 1991 р.), російсько-українська війна (з 2014 р.) [9, с. 156]. Тож, за підрахунками Олександра Гладуна, з 1904 до 2013 рр. Україна втратила 19,3 млн. своїх громадян, з них 67,7 % чоловіків і 32,3 % жінок [9, с. 158]. Тепер в Україні на 100 жінок припадає 85 чоловіків [20]. За період із 14 квітня 2014 до 10 лютого 2020 р., за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, загальна кількість людських втрат у російсько-українській війні становить 42.5 – 44.5 тисяч осіб, з яких загинуло 13 тис. 200 – 13 тис. 400 осіб, було поранено 29 тис. 600 – 33 тис. 600. Це число включає 3 тис. 390 загиблих і 7 тис. – 9 тис. поранених цивільних осіб, приблизно 4 тис. 200 загиблих і 9 тис. 800 – 10 тис. 800 поранених українських військових, а також приблизно 5 тис. 800 загиблих і 12 тис. 800 – 13 тис. 800 поранених проросійських бойовиків. До цього числа входять як загиблі безпосередньо від бойових дій, так і внаслідок необережного поводження зі зброєю та вибухівкою, ДТП, хвороб під час служби в зоні конфлікту, а також убивств і самогубств [6]. Демографічні наслідки російсько-української війни фахівці оцінюють як катастрофічні. Тому демографічний ціннісний вимір потребуватиме нагального вирішення в стратегії національної безпеки України.

Природні багатства України дають їй можливість стати гідним європейським партнером. Але тут необхідно звернути увагу на два чинники: на роль олігархічних сил, що базуються на злитті власності та влади, та на екоцид, вчинений РФ у 2022–2023 рр. Щодо першого чинника: формально олігархи і влада декларують ліберальні цінності

⁵ Політичну конфігурацію на українських землях від кінця XVIII ст. описав Ярослав Грицак у «Нарисі з історії України» (1996, 2000, 2019) [12, с. 10–17].

⁶ Україна включає еколого-географічні райони: лісові (Полісся), гірські райони (Карпати, Крим), лісостепові (Центральна Україна), степ (південна Україна), латеральні й дельтові екосистеми (Чорне та Азовське моря, гирла великих рік). Кожному регіонові відповідає певний спосіб життя населення, його етнокультурні риси, що відіграють важливу роль у визначенні місцевих регіональних інтересів і можуть бути потенційним джерелом міжрегіональних суперечок [11, с. 22].

й цілі, але насправді орієнтуються на високомонополізовану корпоративну економіку. Господарі великого капіталу аж надто зацікавлені в максимально вільній експлуатації природних ресурсів, що складають основу їхнього капіталу. Головне для них – зберегти й надалі за собою право присвоювати переважну частку прибутку від продажу природних ресурсів. Тому Україна плече демократичні цінності, аби не допустити перетворення її у формально демократичну державу, фактично керовану олігархами. Щодо другого чинника: наслідки екоциду, особливо у зв'язку зі знищенням Каховської ГЕС, до кінця ще не усвідомлені і не з'ясовані. Але у ціннісних категоріях національної безпеки України – відновлення і збереження природних умов існування людини – матиме першочергову вагу.

Останніми роками фахівці з проблем національної безпеки приділяли значну увагу теоретичному опрацюванню категорії «система національних цінностей». Це пояснюється розумінням того, що вона є нарізним каменем формування інтересів як особистості, різних соціальних спільнот, так і держави. При цьому особлива увага приділяється проблемі класифікації цінностей, висвітленню їхньої ролі в системі забезпечення національної безпеки. Отже, засадниче питання «якою має бути система національної безпеки», по суті, залежить від відповідні на питання «які національні цінності треба захищати?» [11, с. 19].

У листопаді 2005 р. Національний інститут стратегічних досліджень провів соціологічне опитування щодо розуміння основних національних цінностей українцями. Отримані відповіді свідчили, що основними в системі цінностей опитані виділяли «добробут» (46,5 %), «справедливість» (44,3 %), «стабільність» (40,9 %), «права людини» (37,4 %), «порядок» (36,1 %), «рівність перед законом» (30,2 %), «свобода» (18,1 %), «духовність» (14,6 %), «патріотизм» (13,1 %), «взаємодопомога» (10,1 %), «ефективність» (4,1 %) [Гай-Нижник]. Падає в око, що 2005 р. – рік президентства Віктора Ющенка.

Відомо, що у час його каденції, в 2004 – 2009 рр., зафіксовано найвищий рівень зростання добробуту українців. ВВП України з 64,9 млрд доларів США в 2004 р. зросло до 179,9 млрд доларів США в 2009 р. Вперше після 1996 р. цей показник почав падати в 2009 р. за президентства Віктора Януковича. Проте на виборах президента України 25 жовтня 2009 р. Віктор Ющенко отримав лише 5,45 % голосів виборців. Зростання добробуту українців не вплинуло на їх політичний вибір. Дослідження цінностей різних народів, проведене TheEurope-anSocialSurvey в 2010 р., пояснюють цю дилему. Серед основних рис типового українця дослідники виділили: стурбованість власною безпекою, прагнення до самоствердження (влади, статусу, багатства), невміння самостійно приймати рішення, насторожене відношення до змін, слабо виражене прагнення радіти життю [8]. В цьому громадяни України радикально відрізнялися від громадян європейських країн з багатолітньою демократією, низьким індексом корумпованості органів управління і стабільною економікою. Ціннісні орієнтири українців виявилися такими, що можуть змінюватися під цілеспрямованим коригуванням їх переконань через ЗМІ.

З іншого боку, «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey (WVS)⁷) за результатами сьомої хвилі досліджень цінностей 2020 р. зробило висновки що українці визнають секулярно-раціональні цінності та цінності самовираження, а загалом висновок дослідження такий: «українці відчують себе більш заможними та захищеними, патріотичними та солідарними, але шукають «сильну руку», не люблять мігрантів та частіше толерують насильство в сім'ї» [2]. Зрозуміло, що ці дослідження не будуть презентативними в час тривання війни.

⁷ World Values Survey (WVS) – найбільше некомерційне міжнародне дослідження людських переконань та цінностей, започатковане 1981 р. професором Рональдом Інглхартом з Мічиганського університету в США на базі Європейського дослідження цінностей (EVS). Дослідження охоплює майже 120 країн/суспільств, близько 95% населення світу, зокрема й Україну. Останні (сьомі) дослідження проводилися 2020 р.

Володимир Горбулін розділяє національні цінності українського народу на три групи: цілісне ядро – національна безпека, духовні надбання, добробут, система міжнародних зав'язків, патріотизм, соціальна справедливість (39,6 %); структурна група цінностей – матеріальні надбання, право приватної власності, державний суверенітет, право людини на свободу, природні ресурси, конституційний лад (34,4 %); периферійні цінності – інші цінності, які успадковані від попередніх пластів національної культури (26 %) [11, с. 26–27].

У дослідженнях, на які посилається Володимир Горбулін, українці називають найважливішою цінністю «національну безпеку» (7,156 %), випереджаючи всі інші⁸. Це пояснюється тим, що в українському суспільстві відсутній консенсус щодо базових цінностей і цілей, тому світ видається потенційно небезпечним. Окрім того, ситуація ускладнюється низьким рівнем довіри до владних структур. Захист може гарантувати тільки належність до «своїх». Саме тому основоположною нормативною моделлю поведінки людини та суспільства в Україні є «безпека» та «виживання» [11, с. 27]. Найправдоподібніше українці обирали з переліку запропонованих цінностей ту, що вже була пролонгована в суспільному мисленні, тобто вони радше пристосовувалися до наявної системи і відповідно до неї вибудовували свою поведінку. Продовж близько трьох століть (від XVIII ст.) людина формувала уявлення про цінність самої себе та своє життя. Ця норма тепер зафіксована у конституціях держав західних цивілізацій. Тому поєднаємо різні соціологічні дослідження висновком, що визначальним підходом українців є розуміння «безпеки» заради «добробуту» та підтримання інших цінностей заради реалізації гарантованих їм прав і свобод.

Цінність також є фундаментальною нормою, що дає право людині зробити вибір переконань і лінії поведінки. Володимир Горбулін у 2010 р. вважав, що

українське суспільство наближається до межі, коли «норма й паталогія стали взаємопов'язаними і взаємопроникними» [11, с. 29], а також цитує соціолога Олега Яницького, який описував амбівалентний стан обрання цінностей: «Якщо диплом фіктивний, а довідка про стан здоров'я і роботу – «липова», а сама робота і побут – з «подвійним дном», то хто в такому випадку «Я»? Здоровий, хворий, справедливий і злодій, законотворчий громадянин і член злочинного угруповання – і це все одночасно? Людина не може жити довго подвійним життям, залишаючись цілеспрямованою особистістю. Настане час, коли ця подвійність проникне в середину людського «Я» та розколе його. Але такий стан не може тривати довго, коли йдеться про діяльність та активність особистості. У такому разі «сухим залишком» виявляється знову ж таки «беспредел», але «беспредел» внутрішній, як відмова від нормальної трудової етики та загально-визнаних моральних норм» [11, с. 28]. У 2016 р. Оксфордський словник назвав таку соціальну реальність «постправдою», яка «позначає обставини, за яких об'єктивні факти є менш значимими для формування громадської думки, аніж апелювання до емоцій та особистих переконань» [5]. Якщо держава (чи інституція) не об'єктивує і не толерує такої реальності, то в умовах наявного демократичного інструментарію особа може обрати інший варіант переконань і поведінки. Але якщо світ цінностей оголошується позаособовим і надособовим, тоді людина обирає запропонованій ціннісній реальності і виробляє відповідно до неї стиль поведінки. Описана Олегом Яницьким ціннісна реальність, як ймовірно, на початку 2000-х рр., стала доконаною реальністю у 2020-х рр. також в Україні. Це результат радянського минулого, його «рудиментарний залишок».

Стан безпеки людини в Україні розвінчує головну ілюзію ХХ ст. про те, що достатньо спочатку створити «наддержаву», підпорядкувавши цьому зусилля всього суспільства, а вже потім, залежно від волі політичного керівництва,

⁸ У дослідженнях, на які посилається Павло Гай-Нижник, «добробут» випереджує всі інші; висновок WVS підтверджує твердження Павла Гай-Нижника.

гарантувати громадянам визначений обсяг їхніх природних прав і свобод, а також особисту безпеку. Ціннісні орієнтири українського народу вказують на «специфіку різних прошарків населення, особливо в регіональному вимірі, керуються досить відмінними, а іноді, суперечливими ціннісними настановами, що ставить під загрозу єдність суспільства та майбутнє незалежної України. Тому вироблення консолідованого розуміння спільної для нашого суспільства системи цінностей стає нагальною потребою стратегічного планування та необхідною умовою безпечного розвитку держави та суспільства» [11, с. 20], – пише Володимир Горбулін. Утім, чіткої структури системи національних цінностей не має жодна нація чи соціальна група. Позаяк панівні цінності у кожному окремо взятому суспільстві є результатом жорсткого суперництва та компромісу. Отже, мотивом політики національної безпеки України має бути просування «від суспільства ризику» до громадянського суспільства. Але не тільки: новостворене, по війні, українське суспільство, повинно сформувавши моральні цінності (засобом вироблення чи відновлення знань про наукового обґрунтовані поняття), які, по-перше, зможуть привити стійкість до екстремів російської ідеології (у переліку автора книги «Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX – XX століть» (2020) Володимира Єрмоленка це – «злочин без покарання», «сакральність влади, владність сакрального», «самозванство», «стирання розрізень», «зоополітика», «російський садизм», «нова російська реальність» [13, с. 415–450]); по-друге, творитимуться на розумінні викликів XXI ст. У бразі XXI ст., описаного Володимиром Єрмоленком, застерігається перед несправжніми цінностями, що ведуть прямо до популізму: «Наше XXI-е століття уже стало значно безтілеснішим, ніж XX-е. Люди спілкуються дедалі більше «віртуально», через ефемерні знаки, флюїди та уйдоноли, маючи дедалі меншу потребу прямого контакту. Фантазія сьгоднішніх футуристичних серіалів на кшталт Bleck Mirror чи Years

and Years – у тому, що людина невдовзі від'єднається від свого тіла і завантажить свою свідомість у мережу. Стане «чистим духом», з яким можна влаштувати спиритичний сеанс. У XXI-е столітті люди відчують страх перед технологіями. На відміну від індустріальної революції прийшла революція інформаційна, але страх став ще більшим. XXI-е століття знову кидає людей в страх перед майбутнім, і у прагнення ностальгії. Політика ностальгії – головний нерв сучасного «популізму». І не факт, що з часом він ставатиме меншим» [13, с. 13].

Висновки. То які цінності національної безпеки мають обрати українці? По-перше, природні цінності – ті, що сформували ідеології, нерідко на спільному з релігією фундаменті, століттями, зусиллям різних культур і народів і які створюють уявлення про світлі сторони людського буття: «правда», «справедливість», «обов'язок», «мудрість», «добро», «святість», «чистота», «повага до людей», «благочестя», «розсудливість», «мужність», «любов», «любов до ближнього», «віра» тощо. По-друге, соціальні цінності, які гарантують їй можливість дотримання і плекання природних цінностей, – це суверенна, демократична, соціальна правова держава; захищеність держави і народу (країна забезпечує свою територіальну цілісність, недоторканість кордонів, фізичне існування населення); мир та міжнародна співпраця, збереження ідентичності народу; добробут (країна прагне забезпечити високий рівень і якість життя народу).

Система національних цінностей передбачає: цілісну структуру цінностей на індивідуальному, суспільному і державному рівні; відносну стабільність або ж повільні зміни і здатність впливати на загальний процес вироблення державної політики й на конкретні варіанти вибору рішень у сфері національної безпеки.

На основі аналізу світоглядних, культурологічних, історичних, соціально-економічних, географічних, демографічних особливостей і традицій розвитку України та сутності категорії

«національні цінності» загальна система національних цінностей України може бути такою: державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичні основи розвитку, сім'я, рівноправність народів, патріотизм і відданість у захисті Вітчизни, соціальна справедливість, колективізм, миролюбність, толерантність, доброзичливість, матеріальне та духовне надбання народу України.

Тільки спільні національні інтереси і культурні цінності можуть з'єднати українське, все ще розрізнене, суспіль-

ство в політично консолідовану націю, тому що нація – це велика солідарність, утворена почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним фактором: це ясно висловлене бажання продовжувати спільне життя. Існування нації – це (якщо можна так висловитися) щоденний плебісцит, як існування особи – вічне ствердження життя (Ернест Ренан «Що таке нація» (1882) [17]).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Harris R. ACT Made Simple : An Easy-to-read Primer on Acceptance and Commitment Therapy. URL: https://books.google.com.ua/books?id=h7g9kc_cfYMC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 17.06.2023).
2. Inglehart-Welzel Cultural Map / World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp?CMSID=Findings> (дата звернення: 20.06.2023).
3. Lotze's system of philosophy. Part I. LOGIC / LOGIC : In three books. Of thought, of investigation, and of knowledge by Hermann Lotze; english translation B. Bosanquet. Oxford : Glarendon Press Depository, 1884. 538, 1–40 p.
4. Lotze's system of philosophy. Part II. METAPHYSIC / METAPHYSIC : In three books. Ontology, Cosmology, and Psychology by Hermann Lotze; english translation B. Bosanquet. Oxford : Glarendon Press Depository, 1884. 539, 1–40 p.
5. Post-truth in 2016 / Oxford Living Dictionaries. URL: <https://web.archive.org/web/20161116101017/https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> (дата звернення: 21.06.2023).
6. Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2019 to 15 February 2020 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_EN.pdf (дата звернення: 20.06.2023).
7. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки : зарубіжний та вітчизняний досвід. Основи національної безпеки : монографія / В. Калюх, Є. Романенко, А. Каляев та ін. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 408 с.
8. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Natsionalni_interesy_natsionalni_tsinnosti_ta_natsionalni_tsili_jak_strukturoformuiuchi_chynnyky.pdf (дата звернення: 19.06.2023).
9. Гладун О. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : монографія / НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2018. 224 с.
10. Горбулін В. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України / В. Горбулін, А. Качинський. Київ : ДП «НВЦ "Євроатлантикінформ"», 2007. 592 с.
11. Горбулін В. Стратегічне планування : вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. Горбулін, А. Качинський. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
12. Грицак Я. Нарис з історії України: формування української модерної нації. Київ : Генеза, 2000. 296 с.
13. Ермоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі ХІХ–ХХ століть. Київ : Дух і Літера, 2020. 480 с.
14. Історія європейської ментальності: 2-ге вид. доп. / за ред. П. Дінцельбахера ; перекл. з англ. Д. Кам'янець. Львів : Літопис, 2019. 631 с.
15. Кримський С. Практично-духовне освоєння світу. *Філософський енциклопедичний словник* / В. Шинкарук (гол. редкол.). Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

16. Лісовий П., Лісовська Ю. Безпекознавство: особистість, держава, суспільство (системний аналіз). Київ : Кондор, 2017. 368 с.
17. Ренан Ж. Е. Що таке нація? *Націоналізм. Антологія*. Київ : Смолоскип, 2000. С. 107–120.
18. Стратегія воєнної безпеки України (25 березня 2021 року № 121/2021). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 18.06.2023).
19. Шергін С. Національна та міжнародна безпека : сутність, типологія, пріоритети. *Зовнішні справи*. 2017. № 7. С. 26–31.
20. Як змінювалася кількість українців упродовж останніх 100 років? Якими були найпоширеніші причини смерті? URL: <https://nsru.com.ua/ofitsijno/yak-zminjuvalasya-kilkist-ukrainciv-uprodovzh-ostannih-100-rokiv-yakimi-buli-najposhirenishi-prichini-smerti/> (дата звернення: 20.06.2023).

REFERENCES:

1. Harris R. (2009). ACT Made Simple : An Easy-to-read Primer on Acceptance and Commitment Therapy. Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?id=h7g9kc_cfYMC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
2. Inglehart-Welzel Cultural Map / World Values Survey. Retrieved from: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>
3. Lotce'z system of philosophi. Part I. LOGIC (1884). LOGIC : In three books. Of thought, of investigation, and of knowledge by Hermann Lotze; english translation B. Bosanquet. Oxford : Glarendon Press Depository. 538, 1–40 p.
4. Lotce'z system of philosophi. Part II. METAPHYSIC (1884). METAPHYSIC : In three books. Ontology, Cosmologi, and Psychology by Hermann Lotze; english translation B. Bosanquet. Oxford : Glarendon Press Depository. 539, 1–40 p.
5. Post-truth (2016). Oxford Living Dictionarius. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20161116101017/https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>
6. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2019). Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2019 to 15 February 2020. Retrieved from: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_EN.pdf
7. Kaliukh V., Romanenko Ye., Kaliaiev A. ta in. (2022). Aktualni problemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky, oborony ta rozvidky : zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid. Osnovy natsionalnoi bezpeky. Monohrafiia [Actual problems of ensuring national security, defense and intelligence: foreign and domestic experience. Basics of national security. Monograph]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. 408 s. [in Ukrainian].
8. Hai-Nyzhnyk P., Chuprii L. Natsionalni interesy, natsionalni tsinnosti ta natsionalni tsili yak strukturoformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky [National interests, national values and national goals as structural factors of national security policy]. Retrieved from: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Natsionalni_interesy_natsionalni_tsinnosti_ta_natsionalni_tsili_iak_strukturoformuiuchi_chynnyky.pdf [in Ukrainian].
9. Hladun O. (2018). Narysy z demohrafichnoi istorii Ukrainy KhKh stolittia. Monohrafiia [Essays on the demographic history of Ukraine of the 20th century. Monograph]. NAN Ukrainy, In-t demohraf. ta sotsialn. doslidzh. im. M. V. Ptukhy. Kyiv. 224 s. [in Ukrainian].
10. Horbulin V. (2007). Systemno-kontseptualni zasady stratehii natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Systemic and conceptual principles of the national security strategy of Ukraine]. Kyiv : DP "NVTs "Yevroatlantykinform"». 592 s. [in Ukrainian].
11. Horbulin V. (2010). Stratehichne planuvannia : vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky. Monohrafiia [Strategic planning: solving national security problems. Monograph]. Kyiv : NISD. 288 s. [in Ukrainian].
12. Hrytsak Ya. (2000). Narys z istorii Ukrainy: formuvannia ukrainskoi modernoi natsii [An essay on the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation]. Kyiv : Geneza. 296 s. [in Ukrainian].
13. Yermolenko V. (2020). Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi XIX – XX stolit [Fluid ideologies. Ideas and politics in Europe in the 19th and 20th centuries]. Kyiv : Dukh i Litera. 480 s. [in Ukrainian].
14. Dintselbakher P. (2019). Istoriia yevropeiskoi mentalnosti: 2-he vyd. dop. [History of the European mentality: 2nd ed. add.]. Lviv : Litopys. 631 s. [in Ukrainian].

15. Krymskyi S. (2002). Praktychno-dukhovne osvoiennia svitu [Practical and spiritual development of the world]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys. 742 s. [in Ukrainian].
16. Lisovyi P., Lisovska Yu. (2017). Bezpekoznavstvo: osobystist, derzhava, suspilstvo (systemnyi analiz) [Security science: personality, state, society (system analysis)]. Kyiv : Kondor. 368 s. [in Ukrainian].
17. Renan Zh. E. (2000). Shcho take natsiia? [What is a nation?]. *Natsionalizm. Antolohiia*. Kyiv : Smoloskyp. S. 107–120 [in France].
18. President of Ukraine (2021). Stratehiiia voiennoi bezpeky Ukrainy (25 bereznia 2021 roku № 121/2021) [Military Security Strategy of Ukraine (March 25, 2021 No. 121/2021)]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].
19. Sherhin S. (2017). Natsionalna ta mizhnarodna bezpeka : sutnist, typolohiia, priorytety [National and international security: essence, typology, priorities]. *Zovnishni spravy*. № 7. S. 26–31. [in Ukrainian].
20. Hladun O. (2021). Yak zminiuvalasia kilkist ukraintsiv uprodovzh ostannikh 100 rokiv? Yakymy byly naiposhyrenishi prychny smerti? [How has the number of Ukrainians changed over the past 100 years? What were the most common causes of death?]. Retrieved from: <https://nspu.com.ua/ofitsijno/yak-zminjuvalasya-kilkist-ukrainciv-uprodovzh-ostannih-100-rokiv-yakimi-buli-najposhirenishi-prichini-smerti/> [in Ukrainian].

Науковий журнал

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 2, 2023

Коректура • Ирина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Юлія Станіславівна Семенченко

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 7,21.
Замов. № 1123/714. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.